

Nastava geografije u waldorfskoj i državnoj školi: usporedna analiza nastavnih planova i programa

---

Kuzmić, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:901466>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za pedagogiju
Diplomski sveučilišni studij pedagogije

Barbara Kuzmić

**Nastava geografije u waldorfskoj i državnoj školi:
usporedna analiza nastavnih planova i programa**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
Diplomski sveučilišni studij pedagogije

Nastava geografije u waldorfskoj i državnoj školi: usporedna analiza nastavnih planova i programa

Diplomski rad

Student/ica:

Barbara Kuzmić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Marija Buterin Mičić

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Barbara Kuzmić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Nastava geografije u waldorfskoj i državnoj školi: usporedna analiza nastavnih planova i programa** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 30. rujna 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Osnovnoškolsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj.....	3
2.1. Alternativne škole u Republici Hrvatskoj.....	5
3. Waldorfska pedagogija	6
3.1. Pedagoška načela Rudolfa Steinera	6
3.2. Antropozofija	8
4. Waldorfska i državna škola.....	9
4.1. Organizacija nastave	9
4.2. Nastavni predmeti	11
4.3. Nastavni materijali	13
4.4. Vrednovanje i ocjenjivanje	14
4.5. Učitelji	16
5. Geografija u osnovnoj školi.....	18
5.1. Geografija u državnoj školi.....	19
5.2. Zemljopis u waldorfskoj školi	20
6. Metodologija istraživanja	23
7. Analiza rezultata i interpretacija	23
7.1. Usporedna analiza nastavnog plana i programa nastave geografije u waldorfskoj i državnoj školi.....	24
8. Zaključak	37
9. Literatura.....	40
10. Popis tablica.....	43
11. Sažetak	44
12. Summary	45

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je nastava geografije u državnoj i waldorfskoj školi koja se temelji na usporedbi nastavnih planova i programa. Nastavni plan i program dokument je kojim se propisuje dubina i opseg nastavnog sadržaja. Nastavni plan odnosi se na redoslijed i satnicu predmeta po razredima, dok nastavni program uključuje opseg, dubinu i redoslijed nastavnih sadržaja za svaki predmet (URL1). Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006) u primjeni je od školske godine 2006./2007, a donesen je od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Budući da waldorfska škola spada u alternativne škole, njezin nastavni plan i program razlikuje se od onog državne škole. Autori Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu grupa je autora, odnosno učitelja waldorfske osnovne škole.

Geografija je znanost koja proučava prirodne i društvene pojave i procese na Zemlji te njihovo međudjelovanje. Budući da geografija kao znanost spada u interdisciplinarno područje znanosti, ona predstavlja poveznicu između prirodnih i društvenih znanosti. Nastavni predmet geografija, odnosno zemljopis u waldorfskoj školi, ističe se kao predmet zadužen za usvajanje geografskih znanja koja kod učenika pozitivno utječu na razumijevanje svijeta i razvoj znatiželje za istraživanjem svijeta. S obzirom da je waldorfska škola vrsta alternativne škole, ona se od državne škole razlikuje prema načinu rada u svim nastavnim predmetima, uključujući i nastavu geografije. Kako bi se utvrdile postojeće razlike i sličnosti u nastavi geografije između dvije škole, važno je analizirati i usporediti njihove nastavne planove i programe.

Prvo poglavlje bavi se osnovnoškolskim obrazovanjem u Republici Hrvatskoj koje uključuje i alternativne škole u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na waldorfske osnovne škole. Nakon toga slijedi predstavljanje obilježja waldorfske pedagogije te usporedba waldorfske i državne škole s obzirom na organizaciju nastave, nastavne predmete, nastavne materijale, vrednovanje i ocjenjivanje te ulogu učitelja. Ukratko je predstavljeno i značenje nastavnog predmeta geografije, odnosno zemljopisa, u osnovnoj školi. Posljednja dva poglavlja bave se metodologijom istraživanja, analizom rezultata i njihovom interpretacijom. Provedena je usporedna analiza nastavnih planova i programa državne i waldorfske škole kako bi se utvrdile sličnosti te razlike u nastavi geografije u navedenim vrstama škola. Analizirano je nekoliko elemenata (ciljevi, nastavni sadržaj,

metode rada, socijalni oblici rada, izvori spoznaje te ocjenjivanje) u četiri razreda, od petog do osmog razreda.

2. Osnovnoškolsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj

Obrazovanje predstavlja „organizirani pedagoški proces stjecanja znanja i razvijanja spoznaje“ (URL2). U užem smislu, obrazovanje se odnosi na razvoj sposobnosti te stjecanje znanja. Ono se provodi u obrazovnim ustanovama koje su zadužene za ostvarivanje planova i programa obrazovanja. Prema dobi odgajanika dijeli se na predškolsko, školsko i obrazovanje odraslih (URL2).

U Republici Hrvatskoj sustav obrazovanja sastoji se od ranog i predškolskog odgoja, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja. Cijeli obrazovni sustav u nadležnosti je Ministarstva znanosti i obrazovanja. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje uključuje odgoj, obrazovanje te skrb o djeci predškolske dobi. Ono se ostvaruje programima odgoja i obrazovanja, socijalne skrbi, prehrane i zdravstvene zaštite za djecu od šest mjeseci do polaska u osnovnu školu (URL3).

Za svu djecu od šeste do petnaeste godine, osnovnoškolski odgoj i obrazovanje je obvezno i besplatno. Ono započinje upisom u prvi razred osnovne škole, a traje osam godina. Uz redovite programe, u osnovnim školama se izvode i posebni programi. Osnovno obrazovanje omogućava učeniku stjecanje sposobnosti i znanja za nastavak obrazovanja. Uz osnovno obrazovanje, postoji i mogućnost paralelnog osnovnog obrazovanja u obliku osnovnog umjetničkog obrazovanja koje može biti plesno i glazbeno. Nakon završetka osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja učenici imaju mogućnost započeti srednjoškolsko obrazovanje koje omogućava stjecanje znanja i sposobnosti za nastavak školovanja ili rad (URL4). Sredstva za financiranje osnovnog obrazovanja osigurana su iz državnog proračuna, proračuna jedinica lokalne samouprave ili sredstvima osnivača. Sredstva iz državnog proračuna namijenjena su za plaće i naknade plaća, licenciranje nastavnika i ravnatelja, provođenje državne mature i sl. Također, sredstva iz državnog proračuna namijenjena su za sufinanciranje programa rada s darovitim učenicima, opremanje školskih knjižnica, opremanje škola, obrazovanje učenika na jeziku i pismu nacionalne manjine itd. Iz proračuna jedinica lokalne samouprave sredstva su osigurana za financiranje prijevoza učenika, naknada za prijevoz na posao, izgradnje i obnove školskih prostora i opremanje škole (URL5).

Djelatnost osnovnog obrazovanja regulirana je Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. U navedenom zakonu postavljeno je nekoliko ciljeva odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama:

1. „osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima,
2. razvijati učenicima svijest o nacionalnoj pripadnosti, očuvanju povijesno-kulturne baštine i nacionalnog identiteta,
3. odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva,
4. osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i stručnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivom društveno-kulturnom kontekstu prema zahtjevima tržišnog gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i znanstvenih spoznaja i dostignuća te
5. osposobiti učenike za cjeloživotno učenje“ (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, 2012).

Iz navedenih ciljeva odgoja i obrazovanja u osnovnim školama proizlazi da je odgojno-obrazovni rad u školi orijentiran na cjeloviti razvoj učenika, uzimajući u obzir društvene, gospodarske, informacijsko-tehnološke, političke, globalizacijske i ostale promjene. Naglasak je stavljen na razvoj učenikove samostalnosti, istraživačkog duha, kreativnosti, komunikativnosti, samopouzdanja, tolerancije, samostalnog i kritičkog mišljenja, solidarnosti, suradničkog duha te samosvijesti (URL6).

U prvi razred osnovne škole upisuju se djeca koja su navršila šest godina do 1. travnja tekuće godine. Do 31. siječnja tekuće godine stručno povjerenstvo dostavlja popis školskih obveznika uredu državne uprave. Stručno povjerenstvo sastavljeno je od nadležnog liječnika škole i djelatnika škole, odnosno stručnog suradnika i učitelja razredne nastave. Njihov zadatak je utvrditi psihofizičko stanje djeteta. Ono se obavlja neposrednim pregledom djeteta, razgovorom s roditeljem, mišljenjem članova povjerenstva i dostavljenom dokumentacijom. Temeljem provedenog postupka, povjerenstvo donosi odluku o upisu djeteta u redoviti program ili odgodi upisa (URL7).

2.1. Alternativne škole u Republici Hrvatskoj

Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2012), u osnovnoj školi se osim redovitog programa mogu izvoditi alternativni, međunarodni programi, posebni programi za učenike s teškoćama te darovite učenike, programi na jeziku i pismu nacionalnih manjina, umjetnički i ostali programi koje donosi ministar. U skladu s navedenim Zakonom, u Republici Hrvatskoj djeluju tri osnovne waldorfske škole (po jedna u Zagrebu, Rijeci i Osijeku) te jedna Montessori osnovna škola (URL8). Interes za waldorfsku pedagogiju započeo je početkom 90-ih godina 20. stoljeća. U Zagrebu se na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta održavao kolegij „Uvod u waldorfsku pedagogiju“, dok se u Zagrebu, Rijeci i Splitu počinju održavati edukacije za waldorfske učitelje i odgajatelje (URL9).

Waldorfsku školu u Zagrebu osnovala je Udruga roditelja i učitelja Waldorfske škole u Zagrebu. S radom je započela 2004. godine nakon Rješenja Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. Škola upisuje djecu s područja Zagreba i okolice budući da je na području Grada Zagreba to jedina osnovna škola s waldorfskim programom. Waldorfska škola u Zagrebu gotovo u potpunosti financira se od strane roditelja, a manjim dijelom i od Grada Zagreba (Godišnji plan i program za školsku godinu 2019./2020., 2019). U Rijeci je 1996. godine prvo s radom započeo Waldorfski dječji vrtić „Mala vila“, dok je Osnovna waldorfska škola u Rijeci otvorena nekoliko godina kasnije. S radom su prvo započela prva dva razreda osnovne škole, a svih osam razreda upisana su školske godine 2006./2007. (URL9). Od rujna 2021. godine s radom je krenula Waldorfska škola u Osijeku koja će upisivati učenike u prvi razred te predškolu, što služi kao cjelovita priprema za školu (URL10).

3. Waldorfska pedagogija

Osnivač waldorfske pedagogije je Rudolf Steiner koji je rođen u Kraljevcu (mjesto u današnjem Međimurju) 1861. godine. Osim što je bio pedagog bavio se i filozofijom, prirodnim znanostima, književnošću i umjetnošću. Od djetinjstva se počinje zanimati za prirodne znanosti, dok se filozofijom počinje baviti već u četrnaestoj godini. Nakon srednje škole, u Beču počinje studirati biologiju, kemiju i fiziku. Tijekom svog života zanimao ga je i duhovni svijet. Po završetku studiranja zaposlio se kao odgajatelj desetogodišnjeg dječaka koji je nakon dvije godine primljen u gimnaziju. Steiner se nakon toga više nije prestao baviti pedagogijom. Od 1900. godine u Berlinu održava predavanja te djeluje kao slobodan pisac. Godine 1904. objavio je djelo *Teozofija* u kojoj iznosi svoja razmišljanja o antropozofiji, jednom od temeljnih pojmova waldorfske pedagogije. U navedenom djelu glavne teme su čovjekovo tijelo, duša i duh te karma i reinkarnacija. Pored filozofskih i znanstvenih radova Steiner je pisao i drame. Godine 1907. Steiner je napisao djelo *Odgoj djeteta promatran preko duhovnih znanosti* koje se smatra njegovim temeljnim pedagoškim djelom. U tvornici Waldorf-Astoria radnicima je održavao predavanja o pedagoškim i socijalnim temama zbog čega su došli na ideju da pretvore teoriju u praksu za svoju djecu što se smatra začetkom waldorfske škole. Prva waldorfska škola otvorena je 1919. godine u Stuttgartu uz pomoć direktora spomenute tvornice. Također, u Stuttgartu je održan i prvi seminar za izobrazbu waldorfskih učitelja. Steiner je do 1924. godine tu održavao predavanja o poznavanju čovjeka i temeljnim idejama vlastite odgojne umjetnosti. Godine 1923. osnovao je Opće antropozofsko društvo. Rudolf Steiner je umro 1935. godine u Dornachu (Seitz, Hallwachs, 1996).

3.1. Pedagoška načela Rudolfa Steinera

Steiner je smatrao kako je odgoj duboko povezan s društvom, ali i sa svim ostalim područjima ljudskog života. Kako bi se napravile pozitivne promjene u društvu, potrebno je krenuti od odgoja djece i mladih. Pri tome se u obzir treba uzeti djetetova priroda, dok odgajatelj ne bi trebao nešto prenositi djetetu po vlastitim planovima. Iz toga proizlazi da djetetovu prirodu treba pustiti da se sama razvija uz omogućavanje vanjskih čimbenika koji pri tome potpomažu. Jedno od temeljnih pedagoških načela Steinera je odgoj onoga što čovjek donosi sa sobom. Duhovnost s kojom se čovjek rađa prenosi se između onog što je naslijeđeno te životnih okolnosti. Pedagoški napredak ne proizlazi iz teorije ili programa, već je za njega zaslužan odgajatelj koji uz pomoć svoje intuicije prepoznaje

što se zbiva u djetetu i što bi bilo dobro za njegovu budućnost. Steiner je veliko značenje pridavao prvim trima sedmogodišnjim razdobljima tijekom kojih se odvija odgoj. Rođenjem fizičkog tijela započinje prvo sedmogodišnje razdoblje a traje do početka školovanja. U tom razdoblju dijete je osjetilno biće koje oponaša svoju okolinu. U drugom sedmogodišnjem razdoblju dijete je u mogućnosti učiti od odgajatelja koji mu je autoritet. Dijete u ovom razdoblju razvija navike koje će mu kasnije omogućiti razvijanje samostalnosti i snage. Treće sedmogodišnje razdoblje započinje pubertetom, a u njemu bi dijete trebalo pri prosuđivanju i djelovanju pokazati što je preuzelo od svojih uzora. U četvrtom sedmogodišnjem razdoblju osoba ima svoje vlastito ja te se smatra odraslom osobom. Također, na sedmogodišnja razdoblja dijeli se i život koji slijedi nakon spomenuta četiri razdoblja u kojima na čovjeka djeluju štete i sposobnosti iz prethodnih razdoblja (Seitz, Hallwachs, 1996).

Steiner se kao i Pestalozzi zalagao za ujednačen odgoj i obrazovanje „glave, srca i ruke“. U waldorfskoj pedagogiji, kod odgoja i nastave ne postoji podjela na teoriju i praksu. Iz tog razloga u školi ne postoje razdvojeni predmeti. Dijete sve što uči je sveobuhvatan doživljaj njega samoga i svijeta koji ga okružuje. Pri tome se stečeno iskustvo prenosi preko glave, osjećaja i tijela. Steiner je razlikovao dvanaest osjetila koje je podijelio u tri grupe. Prvu grupu nazivao je vanjska osjetila koju čine ja-osjetilo, osjetilo za riječi, osjetilo za razmišljanje te osjetilo sluha. U vanjsko-unutarnja osjetila spadaju osjetilo vida, osjetilo okusa, osjetilo mirisa i osjetilo za toplinu. Posljednju grupu unutarnjih osjetila čine osjetilo za kretanje, osjetilo ravnoteže, osjetilo opipa i osjetilo života. Uključivanje svih djetetovih osjetila cilj je sveobuhvatne pedagogije. U waldorfskoj pedagogiji razvoj osjetila nije ograničen samo na estetski odgoj već se ona razvijaju kroz sva područja učenja i doživljavanja. Pri tome važnu ulogu imaju materijali. Za razvoj osjetila nije potrebna prevelika količina igračaka. Materijali s kojima se dijete igra trebaju biti napravljeni od prirodnih materijala, kao što su drvo ili vuna, geometrijskog oblika i osnovnih boja što omogućuje razvoj kreativnosti. U vrtiću, osjetila djeteta potiču se u grupnim igrama, slobodnoj igri, igrama s instrumentima, pjevanjem, igrom s lutkama i sl. Razvoj osjetila nastavlja se i u školskoj dobi, primjerice u radu u vrtu, u sportu, prilikom izvođenja pokusa i dr (Seitz, Hallwachs, 1996).

3.2. Antropozofija

Antropozofija je, kao što je već navedeno, jedan od temeljnih pojmova u waldorfskoj pedagogiji. Riječ *antropozofija* nastala je od grčkih riječi *antropos* i *sofia* koje znače čovjek, odnosno mudrost. Antropozofija se može definirati kao duhovna znanost o tijelu, duši, duhu i svijetu. Antropozofi smatraju da tamo gdje prestaju obrazloženja prirodnih znanosti započinje antropozofija. Do spoznaja se dolazi misaonom analizom i vlastitim iskustvom. Prema Steineru, čovjek pripada trima svjetovima. Vlastitim tijelom pripada svijetu koji spoznaje tijelom, dušom gradi vlastiti svijet, dok mu se duhom objavljuje svijet. Osim pojmova tijelo, duša i duh, u antropozofiji su važni i pojmovi osjećaj, volja i mišljenje. Čovjekova individualnost očituje se u području osjećaja. Uz osjećaje povezana je volja kojom čovjek djeluje na vanjski svijet, a mišljenjem se izdiže iznad vlastitog života (Matijević, 2001).

Za antropozofiju je karakteristično učenje da se čovjekovo biće sastoji od četiri dijela: fizičko tijelo, životno ili eteričko tijelo, osjećajno tijelo i ja. Fizičko tijelo istovrsno je mineralnom svijetu, a životno tijelo označava duhovni oblik koji je ispunjen životom. Za razliku od fizičkog tijela koje je po kemijskom sastavu jednako kod svih ljudi, životno tijelo predstavlja naslijeđe predaka. Oblici duha su ono po čemu se ljudi međusobno razlikuju. Odgoj prema antropozofiji znači u obzir uzeti sva četiri sastavna dijela čovjekova bića. Zadatak odgajatelja u predškolskom odgoju je da osigura primjerene fizičke uvjete za razvoj (prostor, predmeti, boje). Dijete vezu s okolinom ostvaruje oponašanjem te je važno osigurati da se u djetetovoj okolini ne odvijaju nepoželjna ponašanja. Za taj period značajan je razvoj mašte stoga se za to razdoblje preporučuje koristiti jednostavne i originalne igračke koje roditelji i odgajatelji mogu izraditi od prirodnih materijala (Matijević, 2001). Iako antropozofija predstavlja osnovu waldorfske pedagogije i odgoja, ona ne postoji kao njegov sadržaj, već samo kao znanstvena podloga.

4. Waldorfska i državna škola

Waldorfsku školu, kao vrstu alternativne škole, karakterizira drugačija pedagoška koncepcija u odnosu na državnu školu. Shodno tome, postoje određene razlike između waldorfske i državne škole u načinima rada. U nastavku će biti pojašnjena obilježja obje škole, odnosno organizacija nastave, nastavni materijali, nastavni predmeti, vrednovanje i ocjenjivanje i uloga učitelja, te njihove sličnosti i razlike.

4.1. Organizacija nastave

Pojam *organizacija nastave* različiti autori drukčije definiraju te neki od njih razlikuju vanjsku i unutarnju organizaciju. Pod pojmom *vanjska organizacija* podrazumijeva se vanjski čimbenici koji utječu na stvaranje povoljnih uvjeta za nastavni rad, a to su npr. broj učenika u razredu, raspored sati, nastavna sredstva i pomagala, pribor, uređaji, mjesto za izvođenje nastave te školski namještaj i njegov razmještaj. Navedeni čimbenici su manjim dijelom pod kontrolom učitelja i učenika. *Unutarnja organizacija* obuhvaća tok nastavnog procesa, odnosno organizaciju nastavnog sata te školskog radnog dana i problematiku zadavanja domaćeg rada (Poljak, 1991, navedeno u Cindrić i sur., 2010).

U waldorfskoj osnovnoj školi nastava se prema obveznosti dijeli na redovnu i izbornu, a prema načinu organiziranja nastave na glavnu, predmetnu i praktičnu nastavu (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998¹). Kasnije u poglavlju će biti predstavljeno koji predmeti spadaju u glavnu, predmetnu i praktičnu, odnosno izbornu nastavu. Važno obilježje waldorfske škole je izvođenje nastave po epohama (Tab. 1). Uvođenjem rada po epohama Steiner je nastojao zamijeniti predmetno-satni sustav (Matijević, 2001). Na taj način učenici se intenzivno bave jednom temom koja se može protezati i do nekoliko tjedana (Seitz, Hallwachs, 1996) svakodnevno u jednom blok-satu u trajanju od 110 minuta (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998). Prvi blok sata namijenjen je proučavanju određenog sadržaja dok ga učenici ne upoznaju dovoljno. Potom se prelazi na druge sadržaje što omogućuje učenicima da sadržaj prouče s više gledišta. Na taj način ne dolazi do nestanka interesa i motivacije za daljnjim radom (Matijević, 2001). Sadržaj koji se naučio na kraju epohe, prelazi u nesvjesno pamćenje gdje se prerađuje te prelazi u oblik znanja i sposobnosti. Prednost ovakve nastave je da se sadržaj iz kratkoročnog pamćenja ne ispituje testovima nakon čega bi vjerojatno

---

¹ Podaci se odnose na Waldorfsku školu u Zagrebu

nastupilo zaboravljanje. Zbog toga se sadržaji koji su se protezali kroz nekoliko tjedana trajno pamte. Dnevni ritam waldorfske škole podudara se s načelom izdisaja i udisaja što započinje još u dječjem vrtiću. Glavna nastava započinje ritmičkim dijelom, odnosno s izrekama i stihovima koji odgovaraju određenoj epohi (Seitz, Hallwachs, 1996).

Tablica 1. Godišnji plan nastave po epohama u waldorfskoj školi u Zagrebu (broj tjedana)²

	1. razred	2. razred	3. razred	4. razred	5. razred	6. razred	7. razred	8. razred
Hrvatski jezik	12	12	12	12	9	9	9	9
Matematika	12	12	12	12	10	10+1	8+2	8+2
Likovna kultura	7	7	4	3	-	-	-	-
Priroda i društvo	4	4	7	4	-	-	-	-
Biologija	-	-	-	4	6	4	3	3+1
Zemljopis	-	-	-	-	4	4	4	4
Povijest	-	-	-	-	6	4	4	4
Fizika	-	-	-	-	-	4	3	3
Kemija	-	-	-	-	-	-	4	4

Izvor: Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998

Jedna od većih razlika waldorfske i državne škole je ta što se u državnoj školi nastava ne provodi po epohama već po predmetima. Tjedni i godišnji broj sati po razredima propisuje se nastavnim planom za osnovnu školu i to za obvezne i izborne predmete te ostale oblike odgojno-obrazovnog rada (npr. dopunska i dodatna nastava, izvannastavne aktivnosti i sat razrednika). U redovitim osnovnim školama nastavni sat traje 45 minuta. Također, nastava se organizira po razredima, a izvodi se u razrednom odjelu i obrazovnoj skupini. Od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, organizira se razredna nastava, a od petog do osmog razreda, predmetna nastava (URL7).

² oznaka „+1“ ili „+2“ označava jedan ili dva dodatna sata vježbanja tjedno (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998)

4.2. Nastavni predmeti

Kao što je već navedeno, nastava se u waldorfskoj školi s obzirom na obveznost dijeli na redovitu i izbornu, a s obzirom na način organiziranja nastave na glavnu, predmetnu i praktičnu nastavu. Glavna nastava obuhvaća: hrvatski jezik s 207 sati godišnje u prva četiri razreda i 177 sati od petog do osmog razreda ; matematiku sa 120 sati prva četiri razreda, 100 sati u petom razredu, 135 sati u šestom razredu i 150 sati u zadnja dva razreda; prirodu i društvo s 40 sati u prvom, drugom i četvrtom razredu te 70 sati godišnje u trećem razredu; povijest sa 60 sati u petom razredu i 40 sati od šestog do osmog razreda; zemljopis s 40 sati godišnje od petog do osmog razreda, biologiju s 40 sati u četvrtom i šestom razredu, 30 sati u sedmom i 30 ili 65 sati u osmom razredu; fiziku s 40 sati godišnje u šestom i 30 sati u sedmom i osmom razredu; kemiju s 40 sati u sedmom i osmom razredu; religijsku kulturu s 35 sati godišnje od prvog do osmog razreda. Navedeni predmeti glavne nastave su od šestog do osmog razreda ponuđeni kao izborni program u svrhu produbljivanja sadržaja glavne nastave i pripreme učenika za srednju školu (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998).

Predmetna nastava u prva četiri razreda waldorfske škole uključuje: engleski jezik sa 70 sati godišnje u prva tri razreda te 105 sati od četvrtog do osmog razreda; njemački jezik s istom satnicom kao i engleski jezik; tjelesnu i zdravstvenu kulturu s 35 sati godišnje u prva tri razreda te 70 sati od četvrtog do osmog razreda; euritmiju s 35 sati godišnje u prva četiri razreda te 70 sati od petog do osmog razreda; likovnu kulturu sa 105 sati u prva dva razreda, 75 sati u trećem razredu, 65 sati u četvrtom razredu i 35 sati od petog do osmog razreda; te glazbenu kulturu s 35 sati godišnje u prva tri razreda i 70 sati od četvrtog do osmog razreda (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998). Od praktične nastave u prva četiri razreda postoji samo ručni rad sa 70 sati godišnje u sva četiri razreda. Obrti se javljaju u petom razredu sa 70 sati godišnje, sve do osmog razreda. Od šestog do osmog razreda postoji i predmet vrtlarstvo sa 70 sati u sva tri razreda. Osim redovne nastave, od prvog do četvrtog razreda učenici mogu pohađati i izbornu nastavu, koja u navedenom razdoblju uključuje vjeronauk sa 70 sati godišnje u sva četiri razreda (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998).

Euritmija je vrsta umjetnosti koju je utemeljio Rudolf Steiner, a označava harmoniju pokreta, govora i glazbe (Matijević, 2001). Autor Ogletree (1997) razlikuje dvije vrste euritmije, umjetničku (glasovna i glazbena) i terapijsku. Umjetničku euritmiju izvodi grupa ili pojedinac uz glazbu, poeziju ili dramu. Također, ona se izvodi u terapijske

svrhe za poboljšanje govora, držanja, koordinacije, disanja i općeg zdravlja djece i odraslih. U odgojno-obrazovne svrhe, euritmija poboljšava područja govora, čitanja, pisanja, računanja, poezije, glazbe itd. Primjerice, pomoću euritmije djeca u prvom razredu uče slova gdje se jedan pokret izvodi uz stihove ili rečenicu (Ogletree, 1997). Svrha nastave euritmije je razvoj socijalnih kompetencija učenika što se ostvaruje kroz koreografiju gdje je pokret učenika povezan sa socijalnom sposobnošću doživljavanja pokreta drugoga (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998).

Nastavni predmeti u državnoj školi u razrednoj (1.-4. razred) i predmetnoj nastavi (5.-8. razred) dijele se na obvezne i izborne predmete. Skupinu obveznih predmeta obuhvaća: hrvatski jezik sa 175 sati godišnje od prvog do šestog razreda i 140 sati u sedmom i osmom razredu; prvi strani jezik sa 70 sati godišnje u razrednoj nastavi te 105 sati u predmetnoj nastavi; likovnu kulturu s 35 sati godišnje u svim razredima; glazbenu kulturu s istom satnicom kao i likovna kultura; matematiku sa 140 sati godišnje u svim razredima; prirodu i društvo sa 70 sati godišnje u prva tri razreda i 105 sati u četvrtom razredu; prirodu s 52,5 sati godišnje u petom te 70 sati u šestom razredu; biologiju sa 70 sati godišnje u sedmom i osmom razredu; kemiju s istom satnicom kao i biologija; fiziku s istom satnicom kao biologija i kemija; geografiju s 52,5 sati godišnje u petom i 70 sati od šestog do osmog razreda; povijest sa 70 sati godišnje u svim razredima predmetne nastave; tehničku kulturu s 35 sati godišnje u svim razredima predmetne nastave; informatiku sa 70 sati godišnje u petom i šestom razredu i tjelesnu i zdravstvenu kulturu sa 105 sati godišnje u prva tri razreda te 70 sati od četvrtog do osmog razreda. Od izbornih predmeta učenicima se nude vjeronauk u svim razredima, informatika te drugi strani jezik od četvrtog razreda (Odluka o donošenju nastavnog plana za osnovnu školu, 2019).

Veća razlika između waldorfske i državne škole očituje se u ukupnoj godišnjoj satnici. Waldorfska osnovna škola u odnosu na državnu školu ima veću godišnju satnicu u svim razredima, a razlika je najveća u četvrtom razredu te iznosi 332 sata. Najveći razlog za to je povećanje satnice engleskog i njemačkog jezika te uvođenje biologije. Također, učenici waldorfske škole od prvog razreda uče dva strana jezika, što je različito u odnosu na državnu školu gdje učenici od prvog razreda uče prvi strani jezik, a drugi imaju mogućnost učiti od četvrtog razreda te on nije obavezan. Razlika između waldorfske i državne škole očituje se i u postojećim nastavnim predmetima. U waldorfskoj školi postoje predmeti kao što su religijska kultura, euritmija i predmeti praktične nastave (ručni rad, obrti, vrtlarstvo), dok to nije slučaj u državnoj školi.

4.3. Nastavni materijali

Potreba da je učenik konstantno u neposrednom susretu s nastavnim sadržajem, razlog je izostajanja „pasivnih“ nastavnih sredstava, kao što su udžbenici, sekundarni izvori i audiovizualni materijali, u nastavnom procesu u waldorfskoj školi. Navedeni nastavni materijali smanjuju doticaj učenika i učitelja te stvarnost donose u transformiranom obliku (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998). Budući da je jedno od načela waldorfske škole da je predmet učenja cijeli svijet te čovjek koliko je moguće uči preko stvarnog svijeta, učenici primjerice računaju s kestenima i orasima, a kod učenja brojeva i slova koriste pokrete cijelim tijelom. Učenici uče svim svojim osjetilima, odnosno tijelom, dušom i duhom, u svim nastavnim predmetima (Seitz, Hallwachs, 1996). Budući da udžbenici nemaju veliku važnost u waldorfskoj školi, učenici neposredno uče u kontaktu s učiteljem te iz primarnih izvora. Sadržajem su udžbenici preuski za učenje jer im nedostaje dinamičan i živ prikaz cjelovitog događanja svijeta i čovjeka. Također, u waldorfskoj školi smanjeno je korištenje suvremenih audiovizualnih medija jer ne mogu do učenika „prenijeti“ stvarnu prirodu. Učenici zbog toga uče na izvornim predmetima, neposredno u prirodi ili na dijelovima prirode koje donose u školu (Matijević, 2001). U waldorfskoj školi nema standardiziranog pisanja u bilježnice, već svaki učenik oblikuje nastavnu jedinicu koju unosi u bilježnicu. Pri tome učenici ne unose samo suhoparne činjenice, već sve oblikuju na umjetnički način. Na taj način nastaju individualizirani udžbenici čijim sadržajem se učenik intenzivno bavio (Seitz, Hallwachs, 1996).

Za razliku od waldorfske škole, u državnim školima udžbenici još uvijek dominiraju u nastavnom procesu. Prema Zakonu o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (2018), udžbenik je obavezan nastavni materijal u svim nastavnim predmetima, osim predmeta s pretežitom odgojnom komponentom kao što su glazbena, likovna, tjelesna i zdravstvena te tehnička kultura. Također, udžbenik predstavlja sveobuhvatan izvor s ciljem ostvarivanja svih odgojno-obrazovnih ishoda koji su utvrđeni predmetnim kurikulumom. Sama struktura i sadržaj udžbenika bi trebali učenicima omogućiti samostalno učenje te stjecanje raznih kompetencija. Izuzev udžbenika, u uporabi mogu biti i ostala nastavna sredstva koja pomažu pri postizanju odgojno-obrazovnih ishoda (Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu, 2018). U suvremenoj nastavi sve veću ulogu ima informacijsko-komunikacijska tehnologija. Učitelji koji podučavaju u školama s visokim stupnjem

integracije IKT-a pomaže pri razvoju digitalne kompetencije i istraživačkog duha kod učenika. Prednosti primjene IKT-a kod učenika su kritičko promišljanje, upravljanje vlastitim učenjem, samostalni i suradnički rad i pretraživanje informacija. Primjer korištenja IKT-a u svakodnevnoj nastavi je interaktivna ploča koja mijenja tradicionalnu školsku ploču. Korištenje takve ploče omogućava prikazivanje različitih sadržaja s računala ili drugog elektroničkog medija. Također, takvi digitalni nastavni materijali podržavaju interakciju korisnika, odnosno učenika, sa sadržajem (Petrović, 2015). Osim udžbenika i informacijsko-komunikacijske tehnologije, u svakodnevnom nastavnom procesu koriste se radne bilježnice, zbirke zadataka, slike, karte i brojni drugi audiovizualni materijali, što je ujedno i razlika između waldorfske i državne osnovne škole.

4.4. Vrednovanje i ocjenjivanje

Vrednovanje označava kontinuirano prikupljanje podataka tijekom procesa učenja i o postignutoj razini kompetencija, što uključuje znanja, sposobnosti, vještine i odgovornost i samostalnost prema radu. Vrednovanje se provodi prema ranije definiranim i prihvaćenim načinima, elementima i postupcima. Praćenje, provjeravanje i ocjenjivanje su sastavnice vrednovanja (Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, 2010). U prvoj etapi učitelj prati i bilježi opažanja o učenikovim sposobnostima, potrebama i interesima. Na taj način uočava područje u kojem učenik pokazuje napredak. Bilješke su važne za planiranje i usmjeravanje učenikova daljnjeg razvoja, kao i za pedagošku intervenciju u slučaju da učenik ima teškoće. Druga etapa je provjeravanje u kojoj učitelj procjenjuje postignute razine kompetencija za pojedini predmet. Učitelj prikuplja podatke o ishodima učenja uz pomoć usmenog, pismenog i praktičnog provjeravanja. Usmeno provjeravanje predstavlja sve usmene oblike provjere, kao što su učenikovo samostalno izlaganje, objašnjavanje i odgovaranje na učiteljeva pitanja (Cindrić i sur., 2010). Ovakvi oblici provjere provode se kontinuirano tijekom nastavne godine. Mogu se provoditi bez najave na svakom nastavnom satu te ne bi smjelo trajati dulje od 10 minuta po učeniku (Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, 2010). Pisano provjeravanje podrazumijeva sve pisane oblike provjere koji rezultiraju ocjenom pisanog rada učenika kao što su testovi znanja, učenikove zadaće, kontrolni zadaci i sl. Vrlo je važno da u nastavnom procesu ne dominira nijedna tehnika provjeravanja. Posljednja etapa je ocjenjivanje učenikova postignuća koje može biti

brojčano ili opisno (Cindrić i sur., 2010). Elemente ocjenjivanja nastavnog predmeta, kao i načine te postupke vrednovanja osmišljava učitelj nastavnog predmeta s ostalim učiteljima istog nastavnog predmeta. Zaključna ocjena svakog nastavnog predmeta predstavlja izraz postignute razine kompetencija učenika u nastavnom predmetu. Ona je rezultat ukupnog procesa vrednovanja tokom nastavne godine. Zaključna ocjena na kraju nastavne godine ne mora proizaći iz aritmetičke sredine upisanih ocjena, pogotovo ako je učenik napredovao tijekom nastavne godine (Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, 2010).

Osim unutarnjeg vrednovanja, koje je prethodno objašnjeno, postoji i vanjsko vrednovanje kojim se utvrđuje razina znanja, sposobnosti i vještina te ostvarivanje širih društvenih i gospodarskih ciljeva. Najučestaliji oblici vanjskog vrednovanja su državna matura, nacionalni ispiti i međunarodno vrednovanje postignuća pomoću PISA programa (Cindrić i sur., 2010). Cilj nacionalnih ispita je praćenje i unaprjeđivanje učinkovitosti rada u školama, a pomoću njih se provjerava u kojoj su mjeri učenici kompetentni upotrebljavati vještine i znanja iz pojedinih nastavnih predmeta. Svrha nacionalnih ispita nije ocjenjivanje učenika, već pružanje informacija o postignuću učenika. Provode se periodično tijekom srednjoškolskog obrazovanja, a provode ih Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (URL11). Državna matura završni je ispit srednjoškolskog obrazovanja. Cilj je utvrditi kompetencije učenika za daljnje obrazovanje (Cindrić i sur., 2010). Cilj međunarodnog provjeravanja postignuća učenika (PISA) je utvrđivanje stupnja do kojeg su mladi, odnosno učenici na kraju obveznog obrazovanja, pripremljeni na suočavanje s izazovima koje postavlja današnje društvo znanja (OECD/PISA, 2002, navedeno u Cindrić i sur., 2010).

Školski uspjeh učenika u waldorfskoj školi procjenjuje se kao cjelovit uspjeh mlade osobe, čija je osnova razina razvoja njegovih sposobnosti i vrlina u radu. Iz toga proizlazi da je takvom načinu procjene učenikovih postignuća primjereno opisno ocjenjivanje umjesto normirane skale ocjena, što je ujedno i jedno od obilježja waldorfske pedagogije. Također, u višim razredima nastoji se da učenik stekne sposobnost samoocjenjivanja vlastitog uspjeha. Temeljni elementi opisnog prosuđivanja učenikovog razvoja su poznavanje i razumijevanje sadržaja, sposobnost usmenog i pismenog izražavanja, primjena stečenih znanja, odnos prema članovima razreda i radu, djelovanje u socijalnoj zajednici, samostalno prosuđivanje i donošenje odluka, suradnja i timski rad. Važnu sastavnicu vrednovanja učenikovih postignuća čini učenikovo vladanje. Ono se procjenjuje prema njegovom odnosu prema sebi, drugim učenicima, učiteljima, radu,

ostalim djelatnicima škole, kao i prema školskoj imovini te školskom, prirodnom i socijalnom okruženju. Brojčane ocjene se upisuju u matičnu knjigu na kraju školske godine. Učenikovo se postignuće izražava na tri načina, na kraju svake epohe izvješćem, opisnom svjedodžbom na kraju svake nastavne godine te propisanom učeničkom knjižicom i svjedodžbom (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998).

4.5. Učitelji

Učitelj u školi predstavlja osobu koja izravno uključena u nastavni proces te osobu o kojoj uvelike ovisi efikasnost nastave, kvaliteta škole i odnosi u razredu. O osobinama učitelja ovisi socijalna klima u razredu što utječe na uspješnost nastave. Buterin Mičić i suradnici (2019) proveli su istraživanje i usporedili percepciju dimenzija kvalitete školskog života učenika tri državne i dvije waldorfske škole u Republici Hrvatskoj. Dobiveni rezultati pokazuju da učenici waldorfskih škola izražavaju pozitivne osjećaje prema školi, dok učenici u državnim školama izražavaju neutralne osjećaje. Razlike su također vidljive u percepciji učenika o specifičnim dimenzijama školskog života, kao što su važnost školovanja, iskustvo učenja, odnos s učiteljima i društvena integracija, kojima učenici waldorfskih škola dodjeljuju bolje ocjene u odnosu na učenike državnih škola. Posebno velike razlike postoje u procjenjivanju iskustva učenja u školi, pri čemu učenici waldorfskih škola izjavljuju da je učenje zabavno i zanimljivo, da uživaju u samom procesu učenja te se vesele učenju novih sadržaja. Spoznaje dobivene ovim istraživanjem koje se odnose na procjenu odnosa učitelj-učenik rezultat su specifične uloge waldorfskih učitelja koji imaju veliku ulogu u cjelovitom učenikovom razvoju, a ne samo u njegovom akademskom uspjehu.

Brojna istraživanja su provedena na temu poželjnih osobina učitelja pa se tako ističu raspoloženje, zainteresiranost za rad i probleme učenika, empatija, strpljivost, pravednost, kreativnost i odgovornost. Osim osobina, poželjno je da učitelji imaju potrebne stručne i pedagoške kvalitete (Vrcelj, 2000). Pedagoška kompetentnost učitelja podrazumijeva osposobljenost učitelja za odgojno-obrazovni rad koji je stečen pedagoškom izobrazbom te daljnjim pedagoškim usavršavanjem (Mijatović, 2000, navedeno u Ljubetić, Kostović Vranješ, 2008). Cjelokupni proces formalnog obrazovanja orijentiran je na stjecanje pedagoških kompetencija učitelja. U suvremenoj školi učitelj se treba trajno unaprjeđivati kao osoba i profesionalac. Od pedagoških kompetencija ističe se samoprocjenjivanje pedagoške kompetentnosti učitelja kako bi cjelokupni odgojno-obrazovni rad bio što uspješniji (Ljubetić, Kostović Vranješ, 2008). Osim spomenutih osobina i pedagoških

kompetencija učitelja, također je važno da je učitelj stručnjak za svoj predmet kako bi što uspješnije učenicima približio nastavno gradivo. Isto tako, učitelj bi trebao biti stručnjak i za metodiku, odnosno trebao bi koristiti prikladne nastavne metode, kao i nastavna sredstva i pomagala.

U waldorfskoj školi s obzirom na vrste nastave, postoje tri skupine učitelja. Učitelj glavne nastave ili razredni učitelj vodi razred od prvog do osmog razreda te je zadužen za nastavni program hrvatskog jezika, matematike, prirode i društva, religijske kulture, povijesti, zemljopisa, kemije, fizike i biologije. Učitelj predmetne nastave poučava nastavne predmete koji se od prvog razreda oslanjaju na glavnu nastavu, a to su tjelesna i zdravstvena kultura, glazbena kultura, strani jezici, euritmija, umjetnička nastava (modeliranje, crtanje, slikanje, kiparstvo) i vjeronauk. Učitelji praktične nastave zaduženi su za područje radnog odgoja, učenja obrta i stjecanje specijaliziranih znanja kao što su ručni rad, obrti i vrtlarstvo. Također, obvezno je da imaju stručna znanja iz određenog područja te osposobljenost za rad u waldorfskoj školi. Za rad u waldorfskoj školi, učitelji trebaju imati završenu najmanje dvogodišnju naobrazbu za waldorfskog učitelja na instituciji koja je priznata od međunarodne waldorfske asocijacije (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998). Budući da je waldorfski učitelj usmjeren na praćenje aktivnosti i razvoj svakog učenika, bez brojčanih ocjena on se može više posvetiti učeniku. Učenik stoga uz takav način praćenja i ocjenjivanja prvo uči zbog učitelja, a kasnije zbog želje da nešto nauči (Matijević, 2001).

5. Geografija u osnovnoj školi

Odgojno-obrazovna područja naznačena u Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje³ (2011) su cjeline srodnih predmeta i međupredmetnih tematskih cjelina koje osim stjecanja novih kompetencija omogućuju učinkovitije planiranje i bolju povezanost odgojno-obrazovnih sadržaja. U NOK je uključeno sedam odgojno-obrazovnih područja: matematičko, jezično-komunikacijsko, prirodoslovno, društveno-humanističko, tehničko i informatičko, tjelesno i zdravstveno te umjetničko područje. Za svako područje određene su temeljne kompetencije učenika koje su izražene kroz očekivana učenička postignuća ili odgojno-obrazovne ishode (očekivane vještine, znanja i stavove koje učenici trebaju steći). Očekivana učenička postignuća određena su na razini odgojno-obrazovnih ciklusa za svako odgojno-obrazovno područje. Predmetni kurikulumi, u kojima su jasno opisani njihovi ciljevi, razrađeni su za svaki razred. Za svako odgojno-obrazovno područje navedeni su detaljniji opisi područja, odgojno-obrazovni ciljevi područja i očekivana učenička postignuća (NOK, 2011).

Prirodoslovno područje osnovano je na spoznajama prirodnih znanosti, kemije, fizike, biologije, geografije i geologije. Te spoznaje nastaju kao posljedica čovjekove potrage za odgovorima na pitanja o svemu što ga okružuje. Ukratko, prirodoslovlje opisuje i istražuje prirodu, uključujući sve žive i nežive tvari u njoj. Prirodne znanosti istražuju zakonitosti promjena u prirodi koje čovjek uočava osjetilima i instrumentima. Sva tehnologija kojom se čovjek danas koristi temelji se na znanjima iz ovog područja. Primjena tih znanja može se pronaći u svim sferama čovjekovog života, u medicini, komunikacijama, prijevozu, proizvodnji hrane, energije. Učenici bi trebali steći prirodoslovnu kompetenciju kako bi se mogli prilagoditi ubrzanom razvoju tehnologije i znanosti, kako bi se odgovorno odnosili prema zdravlju, prirodi i okolišu kao i doprinosili održivu razvoju. Učenjem prirodnih znanosti učenici razvijaju kritičko, logičko i stvaralačko mišljenje. Tijekom svog obrazovanja učenici stječu osnovna znanja o prirodnim pojavama i sustavima, kao što su gibanja i sile u prirodi, elektromagnetske i termodinamičke pojave, odnos tvari i energije, razvoj svemira. Učenici se upoznaju sa svojstvima tvari koje izgrađuju sav živi i neživi svijet kao i s procesima u kojima te tvari sudjeluju. Također, uče o strukturi i funkcioniranju živih sustava, jedinkama i zajednicama ekosustava i o prilagodbi živih

---

³ U daljnjem tekstu NOK

bića tijekom evolucije. Tijekom svog obrazovanja učenici se upoznaju s prostorom te njegovim zakonitostima, stječu osnovna znanja o različitim prirodnim pojavama i procesima na Zemlji. Također, uče se snalaziti u prostoru i predočavati prostor. Učenike se uči savjesno i aktivno djelovati u društvu te odgovorno odnositi prema okolišu i prirodnim bogatstvima (NOK, 2011).

Glavni cilj prirodoslovnog odgoja i obrazovanja je stvoriti prirodoznanstveno pismeno društvo. Nakon što osoba usvoji potrebu cjeloživotnog obrazovanja, znanstveni koncept i metode u donošenju odluka te upotrijebi znanja i vještine stečene obrazovanjem za rješavanje problema, može se reći da je prirodoznanstveno opismenjena. Cilj se ostvaruje postupno, na određenim razinama odgoja i obrazovanja. Nakon usvajanja ciljeva ovog područja, učenici će steći znanja o raznim pojavama i procesima u prirodi, zadobiti temeljnu pismenost i usvojiti jezik prirodoslovlja. Nadalje, bit će u mogućnosti opisivati različite prirodne pojave pomoću koncepata prirodnih znanosti te će moći uvidjeti važnost eksperimenta te nužnost terenske nastave uz razvoj snalaženja u prostoru kao i koristiti mjerne instrumente. Učenici će biti kartografski pismeni i moći će se koristiti informacijskom tehnologijom kod prikupljanja, obrade i prikazivanja podataka. Steći će znanja koja su potrebna za očuvanje okoliša i odgovorno odnošenje prema prirodnim bogatstvima, uz očuvanje prirodne ravnoteže i biološke raznolikosti. Također, učenici će imati razvijenu sposobnost interpretiranja različitih prirodno-geografskih pojava i procesa na Zemlji (NOK, 2011).

5.1. Geografija u državnoj školi

Plan i program geografije za osnovnu školu propisan je Nastavnim planom i programom za osnovnu školu (2006). Geografija je znanost koja proučava Zemljinu površinu i odnose prirodnih i društvenih elemenata na njoj. Nastava geografije počinje se izvoditi u 5. razredu i traje do kraja osnovnoškolskog obrazovanja, ali početna znanja geografije učenici stječu od 1. do 4. razreda osnovne škole u sklopu predmeta priroda i društvo. Nastava geografije je u međuodnosu s predmetima prirodnog područja kao i s ostalim nastavnim predmetima zbog stvaranja kompletne slike svijeta. Cilj nastave ovog predmeta je stjecanje temeljnih geografskih znanja o Zemlji i upoznavanje s raznim prirodnim i društvenim pojavama i procesima koji utječu na prostor. Učenike bi trebalo upoznati s temeljnim znanjima o Zemlji, s prirodnim elementima i međuodnosu s društvenim pojavama, s prirodno-geografskim i društvenim značajkama zavičaja i Republike Hrvatske, kao i s prirodno-geografskim, gospodarskim i društveno-kulturnim

obilježjima kontinenata na primjerima odabranih država. Također, učenici bi trebali razviti umijeće korištenja geografske karte i atlasa kao izvora znanja koji su karakteristični za nastavu geografije kako bi zadobili osnove kartografske pismenosti. Jedna od zadaća nastave geografije je i razvoj zanimanja za istraživanje prostora i sposobnosti znanstvenog razmišljanja (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006). Magaš i Marin (2013) su proveli istraživanje o metodičkim i didaktičkim pristupima u nastavi geografije. U istraživanju je sudjelovalo 352 nastavnika geografije iz svih županija Republike Hrvatske. Jedan od osnovnih ciljeva istraživanja bio je utvrditi koje nastavne metode, oblike rada i nastavna sredstva i pomagala primjenjuju prilikom izvođenja nastave. U osnovnoj školi najzastupljenija metoda rada je metoda razgovora koju koristi oko 81% ispitanika. Nakon nje, slijede metoda usmenog izlaganja (66%) i metoda demonstracije (oko 60%). Metoda grafičkih radova slabije je zastupljena, tek kod 28% ispitanih. Terensku nastavu izvodi većina (74%). Prema trajanju terenske nastave, zastupljenija je jednodnevna u odnosu na višednevnu nastavu. Od oblika rada, najzastupljeniji je frontalni rad (90%). Samostalni rad i rad u grupama koristi oko polovice ispitanika, a rad u parovima trećina ispitanika. Tek polovina ispitanika zadovoljna je opremljenošću učionice geografije. Od nastavnih sredstava, kod većine se najviše upotrebljavaju različite vrste geografskih karata i globus. Što se tiče nastavnih pomagala, grafoskop upotrebljava nešto više od 60% ispitanih, a LCD projektor (uz računalo) više od 80%.

5.2. Zemljopis u waldorfskoj školi

Zemljopis je nastavni predmet u waldorfskoj školi u kojem se povezuju sadržaji biologije, astronomije, povijesti, etnologije, umjetnosti, glazbe i literature. Učenici na zemljopisu upoznaju život različitih naroda iz cijeloga svijeta te njihovu povezanost s geografskim značajkama. Na taj način postepeno usvajaju predodžbe stvarnih prostora u svemiru. Budući da je i planet Zemlja dio svemira, učenik treba upoznati njezinu ovisnost o svemiru i učincima iz svemira, što predstavlja osnove astronomije. Poznavanje našeg planeta temelj je za stvaranje osjećaja odgovornosti za Zemlju i shvaćanje međuovisnosti čovjeka i njegove okoline. Svrha nastave zemljopisa je poticanje i razvoj zanimanja učenika za svijet koji ga okružuje, kao i poticanje da u njemu aktivno sudjeluje. Nastava zemljopisa utječe na moralni razvoj učenika. Učenjem o geografskim i kulturnim značajkama pojedinih prostora omogućava učeniku stjecanje iskustva multikulturalnosti. Prema tome, nastava zemljopisa zauzima mjesto jednog od glavnih nastavnih predmeta

za razvoj humanosti i partnerstva s prirodom (Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu, 1998).

Nastavni plan i program zemljopisa u waldorfskoj školi usko je vezan za razvojne potrebe učenika. Učenik i svijet o kojem uči zamišljeni su kao jedinstvo jer zajedno s djetetom sukladno se razvija i njegovo znanje o svijetu. Nastavni plan i program u waldorfskoj školi prati razvoj djeteta. Za obrazovanje, ali i dugoročni razvoj učenika, veće značenje ima mašta nego izravno intelektualno učenje. Prema Steineru, mašta djeluje u skladu s područjem duše za vrijeme srednjeg perioda djetinjstva. Također, ona nadilazi verbalno-analitičko ili racionalno mišljenje te dopušta djetetu da na prirodan način razmišlja „pomoću slika“. Njegovanje mašte ne koristi samo djetetovom intelektualnom razvoju već i općem tjelesnom zdravlju. U waldorfskoj pedagogiji, zadatak zemljopisa je dovesti dušu i duhovno biće djeteta u zdrav odnos s prostorno-fizičkim svijetom i njegovim raznim sferama, kao što su biosfera, atmosfera ili kultura. To se postiže izgradnjom maštovitih slika svijeta iz kojih se mogu izvući određeni zaključci. Kako se kod djeteta razvija kognitivno mišljenje, tako se širi i produbljuje konceptualni okvir nastavnog plana i programa. Prema Steineru, s formalnom nastavom zemljopisa treba započeti tek kada učenik dobije osjećaj „odvojenosti od svijeta“. U nastavi zemljopisa, učitelji koriste pripovijedanje (priče, opis, karakterizacija, itd.) kako bi se kod učenika izgradile živopisne maštovite slike. Geografsko znanje koje se poučava je utjelovljeno znanje koje se oslanja na osjetilna iskustva i djetetov egocentričan pogled na svijet, čime se produbljuje djetetov prirodni osjećaj pripadnosti. Iz tog razloga, početna nastava iz zemljopisa treba biti fokusirana na neposredna okruženja i susjedstvo učenika. Kako bi se zadovoljila učenikova potreba za znanjem, umjesto kroz analizu i prosuđivanje, znanje se prenosi na temelju autoriteta u obliku jednostavnih uzročno-posljedičnih veza. Primjerice, smještaj industrije je objašnjen u odnosu na prirodne resurse. U kasnijim razredima, sadržaj zemljopisa se pomiče izvan iskustvenog područja učenika. Sadržaji nastave se kreću od sadržaja o matičnoj državi do kontinenta što započinje s fizičkim opisom (oblik kontinenta, planinski lanci, rijeke, itd.). Dolazi do potrebe za mentalnim slikama ljudi i krajolika iz kojih se mogu izvući uzročno-posljedični odnosi i fizički zakoni jer u toj dobi geografski opisi stimuliraju aktivno ispitivanje. Iz tog razloga Steiner je naglašavao važnost konkretnih geografskih zamisli ili „istinskog viđenja u svemiru“ koje odražavaju točne obrasce u fizičkom prostoru, kao što su stvarne udaljenosti i sl. Do daljnjih promjena u nastavnom planu i programu dolazi kada učenik uđe u pubertet. Plan i program zemljopisa odgovara učenikovoј svijesti o vlastitoj osobnosti te se pažnja

preusmjerava na kulturno područje ostalih kontinenata što pomaže razvoju empatije prema različitim rasama i kulturama (Wright, 2013).

6. Metodologija istraživanja

Predmet ovog istraživanja je nastavni plan i program geografije u waldorfskoj i državnoj školi. Cilj ovog rada je komparativno analizirati nastavni plan i program geografije u waldorfskoj i državnoj školi. Metoda koja se koristila prilikom istraživanja je metoda rada na dokumentaciji. Analizirali su se sličnosti i razlike nastave geografije prema nastavnom planu i programu dva tipa škole, odnosno *Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006)* i *Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu (1998)*. Provedena je tematsko-sadržajna analiza u kojoj se sadržaj dva navedena dokumenta klasificirao prema unaprijed određenim kategorijama. Elementi koji su se analizirati su ciljevi, nastavni sadržaji, metode rada, socijalni oblici rada, izvori spoznaje te ocjenjivanje. Odabrane su navedene kategorije budući da čine temeljne sastavnice kurikuluma. Uspoređivali su se svi razredi osnovne škole (od petog do osmog razreda) u kojima se realizira nastava geografije, odnosno zemljopisa.

Nakon prvog iščitavanja svakog dokumenta, uslijedilo je drugo čitanje prilikom kojeg se označavao sadržaj koji tematski spada u unaprijed definirane kategorije. Kod trećeg čitanja dokumentata uočene su sličnosti i razlike u analiziranom sadržaju teksta. Uz navedeno, treba uzeti u obzir činjenicu da su dokumenti nastali prije uvođenja kurikulumskog pristupa u odgojno-obrazovni sustav. S obzirom na djelomičnu neujednačenost korištene terminologije u navedenim dokumentima, svrstavanje u kategorije je podrazumijevalo dodatno iščitavanje i oprez prilikom njihove analize.

7. Analiza rezultata i interpretacija

Komparativna analiza nastavnih planova i programa waldorfske i državne škole bit će prikazana u obliku tablica radi lakše preglednosti. Za svaki razred bit će prikazana po jedna tablica sa svim sastavnicama nastavnog plana i programa. Nakon svake tablice slijedi interpretacija te sličnosti i razlike u nastavi geografije u waldorfskoj i državnoj školi s naglaskom na nastavni sadržaj. Na početku je važno napomenuti da se sam naziv predmeta razlikuje u dvije škole. U waldorfskoj školi predmet i dalje nosi naziv „zemljopis“, dok je u državnoj školi taj naziv promijenjen u „geografija“. U nastavku interpretacije i analize rezultata pojam „geografija“ će se odnositi na obje škole.

7.1. Usporedna analiza nastavnog plana i programa nastave geografije u waldorfskoj i državnoj školi

Tablica 2. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za peti razred

	Waldorfska škola	Državna škola
Ciljevi	Upoznati osnovne geografske pojmove, upoznati svoju domovinu, uvidjeti povezanost klime, reljefa, gospodarstva, načina života ljudi i kulture	Usvojiti temeljna znanja iz opće geografije, razvijati umijeće uporabe geografske karte, upoznati sastavnice prirodne osnove Zemlje
Nastavni sadržaj	Topografija domovine, hrvatska himna i hrvatski grb, rijeke, klimatske razlike kontinentalnog i primorskog dijela Hrvatske, granični prijelazi, prometnice, gospodarstvo, hrvatske regije, srednjoeuropska i sredozemna obilježja Hrvatske	Oblik i veličina Zemlje, razmještaj kopna i oceana, Zemlja u svemiru, geografska mreža, gibanja Zemlje i godišnja doba, mjesno i pojasno vrijeme, prikazivanje Zemljine površine, mjerilo i vrste karata, orijentacija, reljef, građa Zemlje i unutarnje sile, oblici reljefa i oblikovanje reljefa vanjskim procesima, more, vode na kopnu, vrijeme i klima, tipovi klime, biljni i životinjski svijet, prirodna bogatstva i očuvanje okoliša, izborne teme
Metode	Rad na projektu, slušanje i pjevanje pjesama, pričanje priča, pripovijedanje, terenska nastava, metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda crtanja karata	Metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, terenska nastava, metoda grafičkih radova, didaktička igra
Socijalni oblici rada	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama
Izvori spoznaje	Živa riječ, učeničke bilježnice, pjesme, priče, samostalno izrađene karte	Živa riječ, udžbenik, radna bilježnica, geografske karte, atlasi, globus, klimatski dijagram, audiovizualni materijali
Ocjenjivanje	Opisno	Brojčano

Ciljevi nastave geografije za peti razred u waldorfskoj i državnoj školi u manjoj mjeri su slični. U obje škole isti je cilj usvojiti osnovne geografske pojmove koji predstavljaju temelj za uspješnije usvajanje nastavnih sadržaja geografije u ostalim razredima. S obzirom na različite nastavne sadržaje, vidljive su razlike u ostalim ciljevima. U waldorfskoj školi cilj je da učenici upoznaju svoju domovinu kako bi nastala predodžba o povezanosti reljefa, klime, načina života, gospodarstva i kulture. Također, obilježja Hrvatske, karakteristična područja i geografske oblike potrebno je obraditi egzemplarno kako bi učenik upoznao osnovne geografske pojmove. U državnoj školi cilj je da učenik savlada korištenje geografske karte budući da ona predstavlja neizostavan dio nastave geografije.

Već je spomenuto kako postoje razlike u nastavnom sadržaju između nastave geografije u waldorfskoj i državnoj školi. Nastavni sadržaj geografije u petom razredu kreće sa sadržajem o domovini pa tako učenici prvo uče o prirodno-geografskim obilježjima Hrvatske. Važno mjesto imaju i simboli Republike Hrvatske gdje učenici uče o nastanku hrvatske himne, hrvatskom grbu te njihovim zemljopisnim obilježjima. Učenici upoznaju geografska obilježja rijeka i njihovu važnost za život stanovnika te hrvatske granične rijeke koje ujedno čine poveznicu sa susjednim zemljama. Preko brdskih i ravničarskih rijeka, ušća u rijeke i u mora te otoka i obala učenici spoznaju različite polaritete u obilježjima hrvatskog teritorija. Također, na sadržaju o klimi upoznaju razlike između kontinentalnog i mediteranskog dijela Hrvatske. Od društvenih obilježja, obrađuje se nastavni sadržaj o prometnicama, graničnim prijelazima i gospodarstvu u nizinskom, brdskom i obalnom dijelu Hrvatske. Učenici se upoznaju s načinom života ljudi, biljnim svijetom, tlo, gospodarstvom i kulturnim osobitostima hrvatskih regija. U odnosu na waldorfsku školu, u državnoj školi postoji razlika u sadržaju koji se obrađuje. Nastava geografije u petom razredu kreće od obilježja o Zemlji. Nakon toga slijedi sadržaj o geografskim kartama te potom sadržaj iz prirodne geografije (reljef, voda, klima, prirodna bogatstva). Nakon svake nastavne cjeline u kojoj su predstavljeni ključni pojmovi i obrazovna postignuća, slijede izborne teme. Za peti razred one su astronomija u geografiji, zavičaj na topografskoj karti, vode u zavičaju, reljef zavičaja, vrijeme, klima i biljni svijet u zavičaju te zaštita okoliša. Najveća razlika između nastave geografije u waldorfskoj i državnoj školi ta što u waldorfskoj školi nastavni sadržaj kreće od domovine, a u državnoj školi od planeta Zemlje.

Kod metoda rada postoje sličnosti, ali i razlike u nastavi geografije u dvije škole. U obje škole prisutna je metoda usmenog izlaganja, koja dominira u državnoj školi. Razlog tome

je to što ova metoda, po mišljenju mnogih nastavnika, učenicima pruža mnogo informacija o geografskoj slici svijeta (Matas, 1996). Kod metode usmenog izlaganja, nastavnik usmeno prikazuje neku temu, a jedna od glavnih značajki ove metode je to da je planirana i strukturirana. Ova metoda često djeluje kao „zastarjela metoda“ zbog njenog korištenja u nastavi koja bi trebala poticati aktivnost učenika (Mattes, 2007). U državnoj školi terenska nastava, odnosno izvanučionička nastava, preporučuje se zbog mogućnosti obrade nastavnih sadržaja u školskom dvorištu, naselju ili bližoj okolini, primjerice nastavni sadržaj o orijentaciji. Terenska nastava je nastavna metoda koja je najviše karakteristična za nastavu geografije. Prilikom korištenja te metode, učenici se izravno susreću s geografskim prostorom i svim njegovim obilježjima. Iskustva koja učenici stječu na terenu povećavaju im zanimanje za stjecanje znanja o njihovoj okolini. Uz izravno istraživanje terena postiže se više ciljeva: informacije se dobivaju izravnim opažanjem i aktivnim praćenjem, podaci skupljeni na terenu služe za dodatno učenje u učionici i uspoređuju se s podacima iz drugih izvora (npr. udžbenika). Uz takvu nastavu koristi se i metoda demonstracije. Metoda demonstracije usko je povezana s primjenom nastavnih sredstava i pomagala (Matas, 1996). Ta metoda se koristi i u učionici uz pomoć nastavnih sredstava karakterističnih za nastavu geografije kao što je globus. Terenska nastava izvodi se i u waldorfskoj školi budući da se obrađuje nastavni sadržaj o Hrvatskoj koji učenici mogu izravno doživjeti. Za državnu školu preporuka je da se u nastavi koristi osmišljena didaktička igra jer ona pridonosi većoj motivaciji i boljem doživljaju što je potrebno za učenike ovog psihofizičkog uzrasta. Kod većine nastavnog sadržaja za peti razred koriste se razne slike, crteži i fotografije što spada u metodu grafičkih radova. Grafičke metode se dijele u dvije skupine: direktne i indirektne grafičke metode. Kod direktnih metoda nastavnik pred učenicima crta za vrijeme sata, primjerice na ploči ili grafofolijama. Glavno obilježje ove skupine metoda su jednostavnost i neposrednost izrade. Kod indirektnih grafičkih metoda nastavnik koristi crteže iz udžbenika i sličnih izvora ili crteže izrađuje prije nastavnog sata. Odlika tih crteža je da su uglavnom precizniji i točniji (Matas, 1996). Osim spomenutih metoda, u nastavi geografije u waldorfskoj školi koristi se projekt nastava i metoda crtanja kod izrade zemljovida cesta, pruga i luka. Carlgren (1999, navedeno u Doulík, 2015) navodi kako je crtanje karte predstavlja bitan korak u dječjem razvoju. Samostalnim crtanjem karte učenici lakše razumiju područje i sva njegova obilježja koje crtaju. Kod nastavnog sadržaja o kulturnim značajkama hrvatskih regija i hrvatskim simbolima u nastavi se pojavljuje pripovijedanje,

pričanje priča, slušanje i pjevanje pjesama, što nije neuobičajeno jer ritam i glazba u waldorfskoj školi zauzimaju važno mjesto.

Kod socijalnih oblika rada postoji najviše sličnosti u nastavi geografije u dvije škole. U državnoj školi, u glavnini nastave dominantan oblik je frontalna nastava. Neke od prednosti ovog oblika su prijenos istih informacija za sve učenike, vremenska ekonomičnost i nastavnikova sloboda kod odabira i prijenosa informacija. S druge strane, nedostaci ovog oblika rada su poticanje malog broja učenika, zapostavljanje djece koja zbog svojih sposobnosti i predznanja ne mogu pratiti takvu nastavu i jednostavnost i nezanimljivost nastavnih sadržaja za darovite učenike. U suvremenoj nastavi, koja je usmjerena na učenika, ovaj oblik rada bi trebao biti što manje prisutan, odnosno prisutan samo u etapama nastave u kojima nastavnik predstavlja cilj rada, demonstrira izvore znanja, usmjerava učenike tijekom samostalnog individualnog rada ili rada u grupi i kod ponavljanja obrađenog sadržaja (Kostović-Vranješ, 2015). Ostali socijalni oblici rada koji se koriste su samostalni individualni rad, rad u paru i u grupama. Glavna prednost samostalnog individualnog rada je to što se kod učenika razvija samostalnost, a kod rada u paru i grupi odgovornost i suradnja. Svi spomenuti oblici rada koriste se i u nastavi u waldorfskoj školi.

Udžbenici, sekundarni izvori i audiovizualni materijali u waldorfskoj se školi smatraju pasivnim nastavnim sredstvima jer smanjuju vezu između učenika i učitelja i stvarnost donose u već transformiranom obliku. Budući da se u waldorfskoj školi ne koriste udžbenici, učiteljeva riječ predstavlja jedan od glavnih izvora u nastavi. Živa riječ učitelja razvija maštovitost kod učenika što pomaže da sadržaj ostane trajno zapamćen. Za waldorfsku školu karakteristična je izrada učeničkih udžbenika koje učenici sami uređuju i unose nastavni sadržaj. U nastavi geografije u petom razredu izvore znanja predstavljaju i pjesme i priče iz različitih krajeva Hrvatske. Za razliku od waldorfske škole, u nastavi geografije u državnoj školi se upotrebljava udžbenik te je on glavni izvor spoznaje. Uz udžbenike učenici imaju i radne bilježnice. Veliku ulogu u nastavi geografije u državnoj školi kao izvore spoznaje imaju geografske karte, atlas i globus. Bez njih se ne može zamisliti nijedan nastavni sat geografije. Pomoću njih se najdjelotvornije predočava geografska stvarnost. Globus je prikaz Zemlje na umanjenom modelu u obliku kugle. U odnosu na geografsku kartu, globus ima veću didaktičku vrijednost. Osim za predočavanje slike i oblika Zemlje, globus je koristan za korištenje kod metode demonstracije, primjerice kod uspoređivanja veličina i udaljenosti dijelova Zemlje i gibanja Zemlje. Korištenje globusa u nastavi olakšava obradu nastavnih sadržaja u petom

razredu. Klimatski dijagram neizbježan je izvor znanja kod obrade nastavnih sadržaja o klimi. Sastoji se od dijagrama sa stupcima i linijskog dijagrama, a na njemu su prikazani temperatura i količina padalina određenog prostora. Od audiovizualnih materijala u nastavi se koriste fotografije, crteži i videozapisi. Na navedenim izvorima spoznaje koji se koriste u nastavi geografije u državnoj školi, vidljive su razlike u odnosu na waldorfsku školu. Dok u waldorfskoj školi, učenici sami izrađuju geografske karte i svoj udžbenik, u državnoj školi oni su već izrađeni. Jedna od sličnosti je da i u državnoj školi učitelj i njegova riječ predstavljaju jedan od glavnih izvora spoznaje, ali je u waldorfskoj školi njegova uloga veća.

Što se tiče ocjenjivanja, to je također jedna od većih razlika u nastavi, ne samo geografije već i ostalih predmeta između državne i waldorfske škole. Dok je u državnoj školi ono brojčano, u waldorfskoj školi ocjenjivanje je opisno.

Tablica 3. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za šesti razred

	Waldorfska škola	Državna škola
Ciljevi	Steći znanje o Srednjoj Europi kao dijelu Europe i o Europi kao dijelu svijeta, ostvariti sustavni pregled dijelova svijeta, upoznati gospodarstvo pojedinih europskih zemalja, uvidjeti ovisnost gospodarstva o zemljopisnim obilježjima, klimi i vegetaciji	Upoznati prirodno-geografske, društveno-kulturne i gospodarske značajke kontinenta na primjeru odabranih država, ekološki odgoj i očuvanje okoliša, razvoj ljudskosti, suosjećanja, razvoj kritičkog mišljenja i samopouzdanja
Nastavni sadržaj	Fizička karta Europe – oblici krajolika, europske zemlje; svijet – oblik i položaj kontinenata i mora, reljef, rijeke, ekosustavi, rudna bogatstva i trgovinski odnosi, prometne veze	Stanovništvo, gospodarstvo, međunarodne organizacije, Azija, Afrika, Sjeverna i Južna Amerika, Australija, Oceanija, polarni krajevi, izborne teme
Metode	Slušanje i pjevanje pjesama, pričanje priča, pripovijedanje, metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda crtanja karata	Metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda grafičkih radova, rad na računalu

Socijalni oblici rada	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama
Izvori spoznaje	Živa riječ, učeničke bilježnice, samostalno izrađene karte, pjesme, priče, dramska djela	Živa riječ, udžbenik, radna bilježnica, geografske karte, atlasi, globus, grafikoni, klimatski dijagram, audiovizualni materijali
Ocjenjivanje	Opisno	Brojčano

Iz ciljeva nastave geografije za šesti razred waldorfske i državne škole vidljive su određene razlike. Dok su u državnoj školi navedeni ciljevi općeniti, u waldorfskoj školi oni su izravno vezani za nastavni sadržaj. Iz ciljeva se može vidjeti koji će se nastavni sadržaj obrađivati u šestom razredu. Iako su ciljevi u državnoj školi općeniti, također su vezani za nastavni sadržaj.

U nastavnom sadržaju između waldorfske i državne škole mogu se uočiti velike razlike. U državnoj školi nastavni sadržaj se vertikalno povezuje s gradivom iz petog razreda. Započinje se sa sadržajem iz društvene geografije, odnosno stanovništvom, gospodarstvom i međunarodnim organizacijama. Nakon tih cjelina slijedi obrada sadržaja vezanog za kontinente. Počinje se s Azijom, a zatim slijede Afrika, Sjeverna i Južna Amerika, Australija, Oceanija te polarni krajevi. Kod nastavnih sadržaja o kontinentima, obrađuje se njihov geografski smještaj i položaj te njihova prirodna i društveno-geografska obilježja. Za svaki kontinent obrađuje se i nekoliko država na čijem primjeru učenici pobliže upoznaju društveno-kulturne, gospodarske i prirodno-geografske značajke određenog kontinenta. Odabrane države su Indija, Kina i Japan za Aziju, Gana i Južnoafrička Republika za Afriku te SAD, Kanada, Meksiko, Brazil, Argentina i Čile za Sjevernu i Južnu Ameriku. Također, na kraju nastavnog plana i programa za nastavu geografije za šesti razred dane su izborne teme: Pacifički vatreni prsten, kretanje broja stanovnika i seobe u zavičaju na druge kontinente, onečišćenje i zaštita okoliša (na primjeru sječe tropskih kišnih šuma Amazone), Hrvati u Novom svijetu i velika geografska otkrića. Već je spomenuto kako u waldorfskoj školi nastavni sadržaj iz geografije kreće od prostora najbližeg učenicima, odnosno od njihove domovine. U šestom razredu potom slijedi sadržaj o Europi i svijetu što predstavlja glavnu razliku u nastavnom sadržaju između waldorfske i državne škole. Učenici uče o oblicima krajolika na koje utječe voda, zraka, svjetlo/toplina i gorski masivi. Od društvene geografije

obrađuje se gospodarstvo, kao i njegova povezanost s pojedinim europskim područjima, prometnice, multikulturalnost europskih naroda i njihove kulturne značajke. U nastavi se koristi egzemplaran pristup, odnosno učenici na primjerima odabranih zemalja (Španjolska, Italija, Island, Skandinavske zemlje, Mađarska) uče o značajkama Europe. Nakon sadržaja o Europi slijedi obrada nastavnog sadržaja o svijetu koji učenici u državnoj školi uče u petom razredu. Započinje se s oblikom i položajem kontinenata i mora, morskim strujama i povezanosti vegetacijskog pojasa, položaja Sunca i klimatskih uvjeta. Potom slijedi sadržaj o reljefu, vodi i ekosustavima, odnosno o tropskim kišama, savanama, australskim vatrenim kišama i slanim pustinjama. Jedina sličnost u nastavnim sadržajima vidljiva je u obradi nastavnog sadržaja o trgovinskim odnosima i prometnim vezama u waldorfskoj školi, što se u državnoj školi obrađuje kod nastavne cjeline o gospodarstvu.

Kod metoda rada, ne postoje velike razlike u odnosu na metode rada koje se koriste u petom razredu. U državnoj školi se i dalje koriste metoda usmenog izlaganja i metoda demonstracije, kao i metoda grafičkih radova. U šestom razredu preporučuje se organizacija rada na računalu i prikupljanju podataka kao i njihovoj prezentaciji. S razvojem tehnologije, računala i ostala tehnološka pomagala postala su sastavni dio svakodnevne nastave. Uporabom raznih grafičkih programa, koji služe za pretvaranje brojčanih podataka u grafičke prikaze u obliku krivulja, stupaca ili kružnih dijagrama, primjerice kod podataka stanovništvu, povećava se zornost i ujedno olakšava shvaćanje nastavnih sadržaja (Matas, 1996). S obzirom da se u waldorfskoj školi u nastavi ne koristi računalo, ovo predstavlja razliku između državne i waldorfske škole. U waldorfskoj školi prilikom učenja o drugim državama i kulturama, u nastavi se koristi metoda slušanja i pjevanja pjesama, pričanje priča i izvođenje scena iz dramskih djela. Također, kao i u petom razredu, učenici samostalno izrađuju karte država koje uče. Sličnosti s državnom školom su korištenje metode usmenog izlaganja i metode demonstracije.

Kao i u petom razredu, u nastavi geografije u šestom razredu od socijalnih oblika rada u obje škole koristi se frontalna nastava, samostalni individualni rad te rad u paru i grupama. Samostalan individualan rad organizira se kako bi učenici razvili samopouzdanje te zadobili sigurnost i ustrajnost. Rad u paru i grupi pozitivno utječe na dinamiku nastave, motivaciju i razvoj sposobnosti suradnje i komunikacije.

Od izvora spoznaje u waldorfskoj školi koriste se, kao i u petom razredu, živa riječ, učeničke bilježnice, pjesme, priče i dramska djela kod učenja o različitim državama. U državnoj školi, izvori spoznaje su također isti kao i u petom razredu.

Ocjenjivanje je također isto kao i u petom razredu, u waldorfskoj školi ono je opisno, dok je u državnoj školi ocjenjivanje brojčano.

Tablica 4. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za sedmi razred

	Waldorfska škola	Državna škola
Ciljevi	Prijeći od spoznaje gospodarskih odnosa prema kulturnim odnosima pojedinih dijelova svijeta, povezati zemljopisni i kulturni (povijesni) aspekt, upoznati karaktere različitih naroda i njegovih kulturnih dosega	Upoznati se s geografskim obilježjima europskog kontinenta i Rusije, promicanje ponosa i ljubavi prema zavičaju i domovini, razvoj kartografske pismenosti
Nastavni sadržaj	Afrika i Azija – različiti oblici života, kulturna obilježja, suovisnost čovjeka i prirode; astronomija – Sunce, Mjesec, prijelaz od ptolomejske prema kopernikanskoj slici svijeta	Opće značajke Europe (prirodno-geografska i društveno-gospodarska obilježja kontinenta, značenje kontinenta u cjelini), odabrane države Zapadne, Sjeverne, Srednje, Južne, Jugoistočne i Istočne Europe, ujedinjavanje Europe, Hrvatska u Europi, prometno-geografska povezanost Europe, nesklad u gospodarskom razvoju Europe
Metode	Metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda crtanja karata, slušanje i pjevanje pjesama, pričanje priča, pripovijedanje	Metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda grafičkih radova, rad na računalu, terenska nastava
Socijalni oblici rada	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama
Izvori spoznaje	Živa riječ, učeničke bilježnice, samostalno izrađene karte, pjesme, priče	Živa riječ, udžbenik, radna bilježnica, geografske karte, atlasi, globus, grafikoni, statistički podaci, klimatski dijagram, audiovizualni materijali, internet
Ocjenjivanje	Brojčano	Brojčano

Već kod ciljeva nastave geografije za sedmi razred su vidljive razlike između waldorfske i državne škole. U državnoj školi cilj je da učenici upoznaju geografska obilježja Europe i Rusije i razviju kartografsku pismenost. U waldorfskoj školi je upoznavanje različitih kultura Afrike i Azije te povezivanje zemljopisnog i povijesnog konteksta.

Razlike u nastavnom sadržaju postoje i u sedmom razredu između dvije škole. U državnoj školi učenici koriste predznanja stečena u petom i šestom razredu kod savladavanja novog nastavnog sadržaja. Učenici uče o Europi, što se u waldorfskoj školi obrađuje u šestom razredu. Prve teme su vezane uz opća obilježja kontinenta, što uključuje prirodno-geografska i društveno-gospodarska obilježja. Središnji dio nastavnog programa odnosi se na pregled država i njihovih geografskih obilježja. Za svaku regiju odabrano je po nekoliko država koje će se obrađivati, pa tako učenici поближе upoznaju Ujedinjeno Kraljevstvo, Francusku, zemlje Beneluksa, Irsku, države Skandinavije, Baltičke države, Island, Dansku, Njemačku, alpske države i ostale države Srednje Europe, Italiju i ostale države Južne Europe, države Jugoistočne Europe, Rusiju te ostale države Istočne Europe. Završni dio nastavnog programa odnosi se na integracijske procese (Europska unija), prometno-geografsku povezanost Europe, nesrazmjer u gospodarskom razvoju i podjelu na „jezgru“ i „periferiju“ s naglaskom na ekološke probleme. U waldorfskoj školi prelazi se na ostale kontinente nakon Europe, o kojoj se uči u šestom razredu, te učenici u sedmom razredu uče o Africi i Aziji. Upoznaju različite načine života u Africi na području različitih vegetacijskih zona, učinke različitih tradicija i religija te kulturna obilježja Afrikanaca. Kod obrade nastavnog sadržaja o Aziji, učenici uče o različitim geografskim obilježjima koja karakteriziraju taj kontinent, što se odnosi na njegova prirodna i društvena obilježja. Pri tome upoznaju suovisnost čovjeka i prirode te ulogu azijskih naroda u suvremenom svijetu. U nastavi geografije u sedmom razredu u waldorfskoj školi obrađuje se i sadržaj iz astronomije. Učenici uče o Sunčevoj putanji pri izlasku i zalasku, o Mjesecu, njegovim mijenama i utjecajima na plimu i oseku. Također, učenici upoznaju razvoj od ptolomejske do kopernikanske slike svijeta. Ovaj sadržaj iz astronomije učenici u državnoj školi uče u petom razredu u sklopu nastavne cjeline Zemlja u svemiru.

Metode rada u nastavi geografije u obje škole su uglavnom iste kao i u prethodna dva razreda. U obje škole se u nastavnom procesu koriste metoda usmenog izlaganja i metoda demonstracije. U waldorfskoj školi i dalje se koristi metoda crtanja karata. Kada se započinje s novim kontinentom, učitelj na ploči iscrta obris kontinenta te prikladnim bojama označi bitne elemente, dok učenici samostalno u svoje bilježnice crtaju isto. Kao i u prethodnim razredima, slušaju se i pjevaju pjesme iz država i kontinenata koje se

obrađuju, kako bi učenici bolje upoznali kulturu i običaje određenih naroda. U državnoj školi koristi se metoda grafičkih radova. Također, koristi se i metoda rada na računalu kod nastavnog sadržaja o gospodarskim obilježjima država gdje učenici analiziraju razne statističke podatke. Preporuka je da se izvodi terenska nastava na kojoj bi učenici mogli posjetiti neke manifestacije na europskoj razini, kao na primjer Zagrebački velesajam, izložbe ili ambasade.

Kao i kod metoda rada, kod socijalnih oblika rada ne postoje velike razlike u odnosu na peti i šesti razred. U obje škole koristi se frontalna nastava, kao i samostalni individualni rad, rad u paru i rad u grupi. U državnoj školi, samostalni individualni rad kod istraživačkog rada i izrade referata doprinosi odgovornom izvršavanju obveza te razvoju intelektualne znatiželje kod učenika.

Izvori spoznaje u nastavi geografije također su uglavnom isti kao u prijašnjim razredima. U obje škole vrlo je bitna živa riječ učitelja. U waldorfskoj školi veliku ulogu imaju učeničke bilježnice te samostalno izrađene karte. Izvor spoznaje predstavljaju pjesme i priče iz raznih krajeva svijeta koje učenici slušaju. U državnoj školi važno mjesto i dalje zauzimaju udžbenik i radna bilježnica. Već je naglašena važnost geografskih karata, atlasa i globusa u nastavi geografije. Učenici koriste grafikone, klimatske dijagrame i statističke podatke prilikom uspoređivanja obilježja različitih država. Na nastavi se koriste i audiovizualni materijali i internet.

U waldorfskoj i državnoj školi u sedmom razredu ne postoje razlike kod ocjenjivanja, u obje škole ono je brojčano. U waldorfskoj školi dolazi do promjene zbog upisa u srednju školu.

Tablica 5. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za osmi razred

	Waldorfska škola	Državna škola
Ciljevi	Razvijati interes za probleme u svijetu, učiti različite vrijednosti svijeta, razumijevanje i poštivanje raznih naroda, poticanje sposobnosti mašte i stvaralaštva	Stjecanje kartografskih znanja, umijeća i navika korištenja karte kao izvora informacija, razvijanje smisla za timski rad, promicanje ljubavi prema zavičaju i domovini
Nastavni sadržaj	Sjeverna i Južna Amerika – tipični krajolici, biljni i životinjski svijet, osvajači kroz	Topografske karte, Republika Hrvatska – prirodno-geografska obilježja, demografska obilježja,

	povijest, kulturna obilježja naroda; astronomija – orijentacija, zodijak, ekliptika, Zemljin položaj, kretanje planeta, pomrčine	veze Hrvatske i svijeta, regionalizacija Hrvatske, obilježja tri velike regije – Primorske, Gorske i Nizinske Hrvatske, izborne teme
Metode	Metoda usmenog izlaganja, metoda crtanja karata, slušanje i pjevanje pjesama, pričanje priča, pripovijedanje	Metoda usmenog izlaganja, metoda grafičkih radova, terenska nastava, metoda crtanja, rad na računalu
Socijalni oblici rada	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama	Frontalna nastava, samostalni individualni rad, rad u paru i grupama
Izvori spoznaje	Živa riječ, učeničke bilježnice, samostalno izrađene karte, pjesme, priče	Živa riječ, udžbenik, radna bilježnica, geografska karta, atlas, GPS uređaj, klimatski dijagram, grafikoni, statistički podaci, internet, audiovizualni materijali, izvadci iz katastarskog plana i zemljišne knjige
Ocjenjivanje	Brojčano	Brojčano

Ciljevi nastave geografije u waldorfskoj školi nadovezuju se na ciljeve iz prijašnjih razreda. Budući da učenici upoznaju različite kulture iz cijeloga svijeta, jedan od ciljeva je poštovati različite narode i njihove običaje. Iz upoznavanja različitih kultura proizlazi razvoj interesa za probleme u svijetu. Također, cilj nastave geografije je poticanje razvoja mašte i stvaralaštva. Kao i u waldorfskoj školi, ciljevi nastave geografije vezani su za ciljeve iz prethodnih razreda. Nastoji se razviti umijeće i navika korištenja karte. Također, iz nastavnog sadržaja koji se obrađuje u osmom razredu proizlazi cilj o promicanju ljubavi prema vlastitom zavičaju i domovini.

Nastavni sadržaj geografije u osmom razredu predstavlja još jednu razliku između waldorfske i državne škole. Dok se u državnoj školi o Sjevernoj i Južnoj Americi uči u sedmom razredu, taj sadržaj se u waldorfskoj školi obrađuje u osmom razredu. Učenike se nastoji upoznati s tipičnim krajolicima u Sjevernoj i Južnoj Americi kroz fiktivno putovanje od pola do pola. Uz sadržaj o biljnom i životinjskom svijetu stvorit će se raščlamba „dvostrukog“ kontinenta. Učenici će učiti o motivima osvajača koji su osvajali Sjevernu i Južnu Ameriku te o posljedicama na rudna bogatstva i okoliš. Kao i za već obrađene kontinente, učenici će se upoznati s nastankom američkih naroda i njihovim

razvojem te kulturnim obilježjima. Također, u osmom razredu nastavlja se sadržaj iz astronomije pa tako učenici uče o položaju Zemlje u kozmosu, orijentiranje prema noćnoj slici zvijezda, zodijaku, kretanju planeta, ritmu u kozmosu te pomrčinama Sunca i Mjeseca. Već je spomenuto kako se nastavni sadržaj u državnoj školi razlikuje od nastavnog sadržaja u waldorfskoj školi. Nastavni program za osmi razred temelji se na predznanju učenika koje su stekli u nižim razredima, počevši sa znanjima o zavičaju, regiji te Republici Hrvatskoj iz prirode i društva pa do znanja iz geografije stečenih u petom, šestom i sedmom razredu gdje su se isticala sličnosti i razlike s geografskim obilježjima Hrvatske. Nastavni program geografije u osmom razredu dijeli se na dva dijela. Prvi dio odnosi se na sadržaj o topografskim kartama. Učenici će upoznati elemente topografske karte, naučiti čitati kartu te upotrebljavati ju. Ovaj sadržaj obrađuje se u osmom razredu jer se smatra kako su učenici svladali sva potrebna znanja iz matematike za uporabu topografske karte: kut, stupanj, koordinatni sustav u pravcu, ravnini i sferi. Drugi dio sadržaja o Republici Hrvatskoj obrađuje se analitičko-sintetičkim pristupom. Započinje se s prirodno-geografskim obilježjima što uključuje smještaj, položaj, veličinu i oblik teritorija Hrvatske, prometno-geografski položaj, reljef, klimu i vodu. Zatim slijede demografska obilježja koja se odnose na broj i razmještaj stanovništva, strukture stanovništva (nacionalna, dobno-spolna, vjerska i gospodarska), prirodno te prostorno kretanje stanovništva. Učenici također uče o društvenim, gospodarskim i političkim vezama Hrvatske i svijeta. Treći dio nastavnog programa čine prirodno-geografska i društveno-geografska obilježja tri velike regije Hrvatske: Primorske, Gorske i Nizinske Hrvatske. Na kraju nastavnog programa osmog razreda nalaze se izborne teme koje se predlažu kao projekti i istraživački radovi, a teme su: stanovništvo zavičaja, karte Hrvatske, Jadransko more, prirodna obilježja zavičaja i turizam zavičaja.

Metode rada nastave geografije u osmom razredu uglavnom su jednake kao i u petom, šestom i sedmom razredu. U nastavi se u obje škole koristi metoda usmenog izlaganja. U državnoj školi koristi se metoda grafičkih metoda, metoda crtanja kod nastavnog sadržaja o klimi Hrvatske gdje učenici crtaju klimatski dijagram i rad na računalu. Ističe se važnost terenske nastave kod nastavnih sadržaja koji se mogu obraditi u naselju i okolici prilikom obrade nastavnog sadržaja o regijama Hrvatske. Terenska nastava važna je u stjecanju znanja, navika i umijeća, ali također ima i odgojnu vrijednost. Treba biti dobro pripremljena, a poželjno je da bude i u korelaciji s drugim nastavnim predmetima, primjerice s biologijom, hrvatskim jezikom ili povijesti. Prilikom obrade sadržaja o

topografskoj karti, učenici mogu izaći u školsko dvorište ili grad te se kretati uz topografsku kartu. U waldorfskoj školi u nastavnom procesu koriste se iste metode kao i u prethodnim razredima, metoda crtanja karata, slušanje i pjevanje pjesama.

Socijalni oblici rada isti su kao i u prethodnim razredima. Rad se odvija u paru, grupi ili individualno. Također, oblik koji prevladava je frontalna nastava.

Izvori spoznaje u waldorfskoj školi i dalje su učiteljeva riječ, učeničke bilježnice te samostalno izrađene karte. Kao i u prethodnim razredima, pjesme i priče s kontinenta o kojima se uči, u ovom slučaju iz Sjeverne i Južne Amerike, također predstavljaju izvore spoznaje. U državnoj školi i dalje su u uporabi udžbenik i radna bilježnica, geografska karta, atlas, klimatski dijagram i učiteljeva riječ. Izvori spoznaje predstavljaju i brojni grafikoni i statistički podaci, na primjer o različitim strukturama stanovništva i kretanju broja stanovnika. U nastavi se i dalje koriste razni audiovizualni materijali te internet. Kod nastavne cjeline o zavičaju učenici na izvadcima iz katastarskog plana i zemljišnih knjiga mogu prepoznati traženu česticu.

Kao i u sedmom razredu, ocjenjivanje je brojčano u državnoj, ali i u waldorfskoj školi zbog upisa u srednju školu.

8. Zaključak

Osnovnoškolsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj u trajanju od osam godina obavezno je za sve učenike. Osim državnih osnovnih škola, postoje i alternativne škole koje učenici mogu upisati. Jedna od takvih je i waldorfska škola kojih u Hrvatskoj ima tri, po jedna u Zagrebu, Rijeci te novoosnovana u Osijeku. Waldorfska osnovna škola usmjerena je na cjelovit razvoj učenika. Budući da je waldorfska škola jedna od alternativnih škola, u odnosu na državnu školu ima različit način rada. Jedno od glavnih obilježja je organizacija nastave po epohama gdje se jedna tema obrađuje i do nekoliko tjedana. Na taj način učenici s različitih gledišta upoznaju određenu temu. Također, u waldorfskoj školi postoje predmeti kojih nema u državnoj školi. Primjer takvih predmeta su euritmija i predmeti praktične nastave, vrtlarstvo, obrti i ručni rad.

Tema ovog rada je nastava geografije u waldorfskoj i državnoj školi, odnosno usporedna analiza njihovih nastavnih planova i programa. Analizirali su se ciljevi, nastavni sadržaj, metode rada, socijalni oblici rada, izvori te ocjenjivanje. Kod svih elemenata vidljive su razlike, ali i poneke sličnosti nastave geografije u državnoj i waldorfskoj školi. Ciljevi nastave geografije u obje škole vezani su za nastavni sadržaj koji se u tom razredu obrađuje. Osim ciljeva koji su direktno vezani za nastavni sadržaj, ističu se ciljevi o razvoju ljubavi prema vlastitom zavičaju i domovini te upoznavanju i poštivanju drugih kultura. Kod nastavnog sadržaja uočavaju se najveće razlike između nastave geografije u državnoj i waldorfskoj školi. U waldorfskoj školi kreće se od prostora bližeg učenicima do prostora koji im je udaljeniji pa se tako u petom razredu obrađuje nastavni sadržaj vezan za Republiku Hrvatsku, u šestom razredu Europa, u sedmom razredu Afrika, Azija i sadržaj iz astronomije te u osmom razredu Sjeverna, Južna Amerika i ostatak sadržaja iz astronomije. U državnoj školi prvo se obrađuje nastavni sadržaj o Zemlji, zatim sadržaji iz prirodne (u petom razredu) i društvene geografije (u šestom razredu). U šestom razredu obrađuju se svi kontinenti osim Europe koja se obrađuje u sedmom razredu. Nastavni sadržaj o topografskim kartama i Republici Hrvatskoj obrađuje se u osmom razredu. Poneke se metode rada upotrebljavaju u nastavi geografije u obje škole, kao što je metoda usmenog izlaganja. Prilikom učenja o različitim kontinentima i državama, u waldorfskoj školi u nastavi se pjevaju i slušaju pjesme te pričaju priče kako bi se bolje upoznala kultura tih naroda, dok se u državnoj školi te metode ne koriste u svakodnevnoj nastavi geografije. S druge strane, postoje metode rada koje se ne koriste u waldorfskoj školi, a koriste se u državnoj školi. Takve metode su metoda grafičkih radova i rad na računalu.

One se ne koriste jer se u waldorfskoj školi u nastavnom procesu ne upotrebljava računalo i audiovizualni materijali. U obje škole ističe se važnost terenske nastave pogotovo kod obrade nastavnog sadržaja o zavičaju. Kod socijalnih oblika rada postoji najviše sličnosti između dvije škole te se u nastavi koriste frontalna nastava, samostalan rad, rad u paru i grupi. Veće razlike u nastavi geografije između waldorfske i državne škole prisutne su i kod izvora znanja. Dok se u državnoj školi u nastavi koriste već gotovi izvori kao što su udžbenici, geografske karte, globus i grafikoni, u waldorfskoj školi učenici ih ne koriste, već sami izrađuju svoje udžbenike te crtaju karte. Također, u waldorfskoj se ne koriste audiovizualni materijali kao u državnoj školi. Od sličnosti u izvorima znanja važno je istaknuti kako u obje škole u nastavi geografije učitelj, odnosno njegova riječ ima veliku ulogu. Ocjenjivanje također predstavlja jednu veliku razliku između nastave geografije dvije škole. Dok je ono u državnoj školi brojčano, u waldorfskoj školi je opisno. Samo u posljednja dva razreda ocjenjivanje je u waldorfskoj školi također brojčano zbog upisa u srednju školu.

Budući da waldorfsku školu karakterizira izvođenje nastave kroz epohe, nastavni sadržaj iz geografije infiltrira se kroz sve ostale nastavne predmete, dok su u državnoj školi prethodno prisutni u nastavi prirode i društva, a nastavni plan i program pri tome predstavlja samo teorijski okvir. S obzirom na godine nastanka dokumenata, postavlja se pitanje koliko se sama praksa nastavnog procesa u državnoj i waldorfskoj školi oslanja na navedene dokumente. Također, metode rada, socijalni oblici rada te izvori spoznaje navedene u nastavnom planu i programu za waldorfsku školu, ne znači da se te metode, oblici rada i izvori spoznaje ne primjenjuju u nastavi geografije u državnoj školi, i obrnuto. Iz tog razloga važno je provesti daljnja istraživanja.

S obzirom da se primjećuje nedostatak istraživanja na temu nastave geografije u waldorfskoj ili državnoj školi, kao i na temu usporedbe nastave geografije u dvije škole, otvoren je prostor za daljnja istraživanja. Buduća istraživanja mogu se temeljiti na usporedbi nastavnog plana i programa za waldorfsku školu i novog kurikulumu za nastavni predmet geografija koji će u svim razredima osnovne škole biti u uporabi od školske godine 2022./2023. Novim predmetnim kurikulumom Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006) koji se odnosi na nastavni predmet geografija stavlja se izvan funkcije. Budući da novim kurikulumom geografije u državnoj školi dolazi do promjene u nastavnom sadržaju u ponekim razredima, postoji preduvjet za usporednu analizu s postojećim nastavnim sadržajem geografije u waldorfskoj školi. Daljnja istraživanja mogla bi se usredotočiti na samu praksu, primjerice istražiti mišljenje i zadovoljstvo

učenika provedbom terenske nastave u waldorfskoj i državnoj školi. Također, korisno bi bilo ispitati mogućnost primjene nekih metoda rada karakterističnih za nastavu geografije u waldorfskoj školi u državnoj školi, na primjer metoda crtanja geografskih karata.

9. Literatura

Pisani izvori

1. Cindrić, M., Miljković, D., Strugar, V. (2010), *Didaktika i kurikulum*, Zagreb: IEP – D2
2. Buterin Mičić, M., Vrkić Dimić, J., Rogić, A.M. (2019). The Quality of School Life: A Comparison of Students' Perception in Traditional and Alternative Schools, *INTED2019 Proceedings*, 2165-2173. Dostupno na: <https://library.iated.org/view/BUTERINMICIC2019QUA> (17.9.2021.)
3. Doutlik, K. (2015), Status medija u waldorfskoj školi. *Medijska istraživanja: znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, 21(1): 101-119. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=209596 (28.8.2021.)
4. Godišnji plan i program za školsku godinu 2019./2020. (2019), Zagreb: Waldorfska škola u Zagrebu
5. Kostović-Vranješ, V. (2015), *Metodika nastave predmeta prirodoslovnog područja*, Zagreb: Školska knjiga
6. Ljubetić, M., Kostović Vranješ, V. (2008), Pedagoška (ne)kompetencija učitelj/ica za učiteljsku ulogu. *Odgojne znanosti*, 10(1): 209-230. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=44990 (22.8.2021.)
7. Magaš, K., Marin, D. (2013), Metodičko-didaktički aspekt nastave geografije u Republici Hrvatskoj, *Magistra Iadertina*, 8(1): 165-192. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=181289 (23.8.2021.)
8. Matas, M. (1996), *Metodika nastave geografije*, Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo
9. Matijević, M. (2001), *Alternativne škole: didaktičke i alternativne koncepcije*. Zagreb: Tipex
10. Mattes, W. (2007), *Nastavne metode: 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*, Zagreb: Ljevak

11. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
12. Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa
13. Nastavni plan i program za osnovnu waldorfsku školu (1998), Dostupno na: <https://www.waldorfska-skola.com/hr/pedagogija/nastavni-program-waldorfske-skole> (10.8.2021.)
14. Odluka o donošenju nastavnog plana za osnovnu školu (2019), *Narodne novine* 1305, Zagreb
15. Ogletree, E. J. (1997), *Eurythmy in the Waldorf Schools*
Dostupno na: <https://eric.ed.gov/?q=waldorf+subjects&id=ED410023>
(15.8.2021.)
16. Petrović, Đ. (2015), Informacijsko-komunikacijska tehnologija u nastavi prirodoslovlja u nižim razredima osnovne škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 61(2): 213-220.
Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=239094
(20.8.2021.)
17. Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi (2010), *Narodne novine* 2973, Zagreb
18. Seitz, M., Hallwachs, U. (1996), *Montessori ili waldorf?: knjiga za roditelje, odgajatelje i pedagoge*. Zagreb: Educa
19. Vrčelj, S. (2000), *Školska pedagogija*, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
20. Wright, P. (2013), Constructing 'geo' – exploring the epistemological frameworks of Steiner-Waldorf and mainstream approaches to geography. *Research on Steiner Education*, 3(2): 54-67. Dostupno na: <https://www.rosejournal.com/index.php/rose/article/view/122> (22.8.2021.)
21. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2012), *Narodne novine* 2705, Zagreb
22. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (2018), *Narodne novine* 2288, Zagreb

Mrežni izvori

1. URL 1: Proleksis enciklopedija, <https://proleksis.lzmk.hr/38502/> (1.9.2021.)
2. URL 2: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44619> (9.8.2021.)
3. URL 3: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/odgoj-i-obrazovanje/109> (9.8.2021.)
4. URL 4: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/istaknute teme/odgoj-i-obrazovanje/osnovnoskolski-odgoj-i-obrazovanje/129> (9.8.2021.)
5. URL 5: Eurydice, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-and-school-education-funding-14_hr (10.8.2021.)
6. URL 6: Eurydice, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/single-structure-education-integrated-primary-and-lower-secondary-education-1_hr (10.8.2021.)
7. URL 7: Eurydice, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-single-structure-education-1_hr (10.8.2021.)
8. URL 8: Eurydice, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisational-variations-and-alternative-structures-single-structure-education-1_hr (11.8.2021.)
9. URL 9: Osnovna waldorfska škola Rijeka, <https://waldorf-rijeka.hr/o-nama/> (12.8.2021.)
10. URL 10: ISKRA waldorfska inicijativa, <https://iskra-waldorf-hrvatska.hr/medjunarodni-osnovnoskolski-program> (15.9.2021.)
11. URL 10 11: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/istaknute teme/odgoj-i-obrazovanje/vrednovanje-i-osiguranje-kvalitete-u-sustavu-odgoja-i-obrazovanja/nacionalni-ispiti/1009> (21.8.2021.)

10. Popis tablica

Tablica 1. Godišnji plan nastave po epohama u waldorfskoj školi u Zagrebu (broj tjedana).....	10
Tablica 2. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za peti razred	24
Tablica 3. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za šesti razred	28
Tablica 4. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za sedmi razred.....	31
Tablica 5. Komparacija Nastavnog plana i programa za osnovnu waldorfsku školu (1998) i Nastavnog plana i programa za osnovnu školu (2006) nastave geografije za osmi razred.....	33

11. Sažetak

Nastava geografije u waldorfskoj i državnoj školi: usporedna analiza nastavnih planova i programa

Cilj ovog rada bio je komparativno analizirati nastavni plan i program geografije u waldorfskoj i državnoj školi. Analizirale su se sličnosti i razlike nastave geografije od petog do osmog razreda prema nastavnom planu i programu dvije škole, *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006)* i *Nastavnom planu i programu za osnovnu waldorfsku školu (1998)*. Elementi koji su se uspoređivali su ciljevi, nastavni sadržaji, metode rada, socijalni oblici rada, izvori te ocjenjivanje. Prije same analize iznesene su glavna obilježja waldorfske pedagogije i škole te razlike u odnosu na državnu školu. Iz provedene analize uočavaju se određene razlike i sličnosti u nastavi geografije između državne i waldorfske škole. Najveće razlike postoje kod nastavnog sadržaja. Dok se u waldorfskoj školi prvo obrađuje nastavni sadržaj o domovini, zatim o Europi te ostalim kontinentima, u državnoj školi prvo se obrađuje sadržaj o Zemlji, potom osnovni pojmovi iz prirodne i društvene geografije. U šestom razredu obrađuje se sadržaj o svim kontinentima, osim o Europi koja se obrađuje u sedmom razredu, a u osmom razredu se obrađuje sadržaj o Republici Hrvatskoj. Nastavu geografije u waldorfskoj školi obilježavaju izrada učeničkih bilježnica te samostalno crtanje geografskih karata. U državnoj školi koriste se već gotovi materijali. Razliku predstavlja i ocjenjivanje koje je u državnoj školi brojčano, a u waldorfskoj opisno.

Ključne riječi: državna škola, komparativna analiza, nastava geografije, nastavni plan i program, waldorfska škola

12. Summary

Geography Teaching in Waldorf and Public School: Comparative Analysis of the Curriculum

The aim of this paper was to comparatively analyze the Geography curriculum in the Waldorf and public school. Similarities and differences in Geography teaching from fifth to eighth grade were analyzed according to the curriculum of two schools, the *Primary School Curriculum (2006)* and the *Waldorf Primary School Curriculum (1998)*. The elements that were compared were aims, subject matter, methods, ways of classroom interaction, sources of materials and type of grading. Prior to the analysis, the main characteristics of Waldorf pedagogy and Waldorf school, as well as its differences between the public school, were presented. From the conducted analysis, certain differences and similarities in the teaching of Geography between the public and Waldorf school can be noticed. The biggest differences are in the subject matter. Subject matter in Waldorf school starts with homeland, then Europe in sixth grade and other continents in seventh and eighth grade. Subject matter in public school starts with the content about Earth and basic concepts from physical and human geography. In the sixth grade students learn about all the continents, except for Europe which is subject matter of seventh grade. In the eighth grade students learn about Republic of Croatia. Geography class in Waldorf school is characterized by the student notebooks and geographic maps which are made by the students. In public school students use already made materials. The difference between two schools is type of grading, which is numerical in the public school and descriptive in the Waldorf school.

Key words: comparative analysis, curriculum, geography teaching, public school, Waldorf school